

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра української мови

Магістерська робота

освітньо-науковий рівень – магістр

на тему: **«КОНЦЕПТИ МОВА / LANGUAGE В УКРАЇНСЬКІЙ І
АМЕРИКАНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,

Спеціальності: 035 Філологія

Спеціалізація: 035.041 Германські
мови та літератури (переклад включно)

Освітньо-наукова програма: Мови
(англійська й українська) та комунікація

Гищак Анастасія Ярославівна

Керівник – Ясакова Н. Ю.,

доктор філологічних наук, професор

Рецензент _____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою «_____» Секретар
ЕК _____ «_____» _____ 2025 р.

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ.....	8
1.1. Багатовимірність концептів у сучасних лінгвістичних дослідженнях.....	8
1.2. Структура концептів і методологія їхнього дослідження.....	14
1.3. Концепти <i>МОВА</i> / <i>LANGUAGE</i> у світлі різних дослідницьких перспектив.....	24
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЄВОЇ СКЛАДОВОЇ КОНЦЕПТІВ <i>МОВА</i> / <i>LANGUAGE</i>	36
2.1 Поняттєвий складник концепту <i>МОВА</i> на матеріалі українських лексикографічних джерел.....	36
2.2. Поняттєвий складник концепту <i>LANGUAGE</i> на матеріалі англійських лексикографічних джерел.....	41
2.3. Порівняння поняттєвих складників концептів <i>МОВА</i> / <i>LANGUAGE</i>	49
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ОБРАЗНО-ЦІННІСНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТІВ <i>МОВА</i> / <i>LANGUAGE</i>	54
3.1. Концептуальні метафори, що виражають образно-ціннісний складник концепту <i>МОВА</i>	54
3.2. Концептуальні метафори як виразник образно-ціннісного складника концепту <i>LANGUAGE</i>	66

3.3. Порівняння образно-ціннісних складників концептів МОВА / LANGUAGE.....	75
Висновки до розділу 3.....	78
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	92
АНОТАЦІЯ.....	98

ВСТУП

Унікальні властивості мови, її роль у житті людини зумовили спроби осягнути цей феномен у різних галузях гуманітарного знання – філософії, культурології, антропології, психології тощо. Лінгвістика у різний спосіб аналізувала мовні одиниці, їх творення, взаємодію, динаміку, функціонування, відповідно змінюючи фокус уваги та методологію. Із розвитком міждисциплінарних досліджень і посиленням антропоцентричної парадигми у мовознавстві розвинулися нові галузі, що вийшли за межі традиційної лінгвістичної проблематики. У сфері когнітивної лінгвістики актуальності набуло вивчення мови як інструмента і результату мисленнєвої діяльності, з'явилося чимало досліджень концептів – складних ментальних утворень, які охоплюють розмаїття когнітивних і культурних складників, представлених, зокрема, вербально. Об'єктом лінгвокогнітивних досліджень стало й уявлення про саму мову, яке має відмінні риси у сприйнятті лінгвокультурних спільнот.

Концепти *MOBA* / *LANGUAGE* ставали об'єктами дослідження і вітчизняних, і зарубіжних лінгвістів. В українському мовознавстві концепт *MOBA* вивчали із залученням різноманітних підходів, зокрема С. Бибик [14], І. Заремська [11], О. Маленко [15], О. Мороз [17], Г. Сюта [17] та О. Черненко [32] застосовували лінгвокультурологічний підхід, М. Панфілов [21] – інструментарій лінгвістики тексту, а Т. Фанагей [30, 31] виконала компаративне дослідження концептів *MOBA* і *LANGUE* в українській та французькій лінгвокультурі, використавши поєднання лінгвокогнітивного та лінгвокультурного підходів. Концепт *LANGUAGE* вивчали українська дослідниця І. Воробйова [2], яка визначала його основні риси на матеріалі пареміологічного фонду англійської мови та зарубіжні лінгвісти, зокрема М. Кортацці і Л. Цзінь, які виконували порівняльні дослідження щодо сприйняття концепту *LANGUAGE* студентами з різних країн [37]. Українська мовознавиця В. Смаглій запропонувала досліджувати концепт *LANGUAGE* у

комплексі зі спорідненими – WORD (СЛОВО) та SPEECH (ПРОМОВА), щоб повністю охопити суміжні сфери концептуалізації [28]. Чималу кількість досліджень про концепт LANGUAGE має М. Ковалюк (Ярич), яка порівнювала функціонування зазначеного концепту в різних англійськомовних середовищах – британському та американському [12, 34, 35].

Актуальність дослідження. Попри те, що концепти МОВА / LANGUAGE перебували в центрі уваги багатьох науковців, досі не було здійснено компаративного дослідження їх вербалізації в українській та американській публіцистиці, проте саме ця категорія текстів відбиває актуальні уявлення відповідних мовнокультурних спільнот. Останнім часом досягнення порозуміння між політиками, які репрезентують суспільну думку України і США, набуло принципового значення, тому вивчення згаданих концептів набуло особливої актуальності.

Українці сприймають мову як важливий елемент національної ідентичності, що особливо загострилося після початку широкомасштабної війни. Проте концепт МОВА, на відміну від концепту LANGUAGE, ще не досліджували з позиції теорії концептуальної метафори. Саме такий підхід дає змогу виявити образно-ціннісні складники концепту, а порівняльне вивчення концептів МОВА / LANGUAGE із використанням згаданої методики на матеріалі публіцистики вможливує встановлення сучасного змісту важливих елементів українського і американського світобачення.

Мета дослідження – встановити особливості вербалізації концептів МОВА / LANGUAGE в українській та американській публіцистиці.

Реалізація поставленої мети зумовила виконання таких **завдань**:

- 1) схарактеризувати природу концепту як об'єкта лінгвістичних досліджень;
- 2) розглянути методологію дослідження концептів;
- 3) узагальнити результати попередніх досліджень концептів МОВА / LANGUAGE;

4) виокремити поняттєві складники концептів MOBA / LANGUAGE на матеріалі лексикографічних джерел;

5) здійснити порівняльний аналіз поняттєвих ознак концептів MOBA / LANGUAGE;

б) проаналізувати вербалізацію образно-ціннісних складників концептів MOBA/ LANGUAGE з використанням теорії концептуальної метафори;

7) встановити спільні та відмінні риси образно-ціннісних складників концептів MOBA / LANGUAGE в українській та американській публіцистиці.

Об'єктом дослідження є концепти MOBA / LANGUAGE в українській та американській публіцистиці.

Предмет дослідження – засоби вербалізації концептів MOBA/LANGUAGE.

Матеріалом для дослідження стали статті зі словників української та англійської мов, зокрема: 7 тлумачних словників («Великий тлумачний словник сучасної української мови», «Словник лінгвістичних термінів», «Словник української мови в 11 т.», «Словник української мови у 20 т.», «Collins English Dictionary», «Random House Kernerman Webster's College Dictionary online», «The American Heritage Dictionary of the English Language»), 2 словники синонімів («Словник синонімів української мови» та «English Dictionary & Thesaurus»), 2 фразеологічних словники («Фразеологічний словник української мови», «McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs»), а також тексти, дібрані з газетних видань «Українська правда», «Український тиждень», «TIME» та «The Conversation» за 2022 рік.

У дослідженні застосовано такі методи: *описовий метод* (для опису теоретичних понять і складників концептів MOBA / LANGUAGE), *дефініційно-компонентний аналіз* (для виокремлення поняттєвих ознак концептів), *структурно-семантичний аналіз* (для встановлення лексико-семантичних груп вербальних засобів вираження концепту), *когнітивно-семантичний аналіз* (для виявлення концептуальних метафор у фрагментах публіцистичних текстів), *кількісний аналіз* (для встановлення статистичних даних щодо засобів

вербалізації концептів), *компаративний аналіз* (для визначення спільних та відмінних рис у вербалізації концептів *MOBA / LANGUAGE*).

Наукове і практичне значення роботи. Положення дослідження поглиблюють уявлення про спільне і відмінне в сучасному світосприйнятті українців і американців, розширюють відомості про поняттєві та образно-ціннісні складники досліджуваних концептів, актуальні для відповідних мовнокультурних спільнот. Результати дослідження можна використати для подальшого вивчення концептів *MOBA / LANGUAGE*, зокрема, із залученням більшого масиву публіцистичних текстів за значний період, щоб докладніше описати образно-ціннісні складники концептів у динаміці, з огляду на вплив позалінгвальних чинників. Матеріали дослідження можна використати у написанні посібників, підготовці курсів із когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи представлено у доповіді на Міжнародній конференції молодих українців "Українська мова, література та культура в період війни: виклики та перспективи", організованій Інститутом україністики Варшавського університету спільно з НаУКМА та іншими університетами України 12 травня 2025.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ

1.1. Багатовимірність концептів у сучасних лінгвістичних дослідженнях

Нині «концепт» є чи не найбільш поширеним терміном і дискусійним феноменом, що вже впродовж кількох десятиліть є об'єктом різноманітних досліджень, присвячених опису мовної картини світу. Її вивчення на матеріалі різних мов активно розпочалося в другій половині ХХ століття, коли внаслідок використання антропоцентричного підходу відбулося зрушення наукової парадигми і актуалізувалася увага до ментальних утворень, що їх експлікують мовні явища. Антропоцентризм у мовознавстві змусив переосмислити вже сформовані уявлення про функції мови та досліджувати те, як вона пов'язана з мисленням та ментальними операціями, які відбуваються у свідомості людини. Мова постала як такий об'єкт вивчення, через який можна досліджувати та класифікувати ментальні процеси окремих індивідів, колективу або навіть певного народу. Тому наразі мовознавство вивчає зв'язок мови з мисленням людини, а також із загальнолюдськими та національно-культурними цінностями, отже, антропоцентрична парадигма передбачає зміщення дослідницьких інтересів з об'єкта пізнання на суб'єкта відповідно [23, с. 416].

У зв'язку з розглядом людини як суб'єкта пізнання, а мови як його інструмента і результату особливого значення набуває поняття концепту, адже саме воно дозволяє простежити, як людина осмислює та систематизує навколишній світ. Впровадження антропоцентричної парадигми сприяло активному розвитку досліджень концепту як ключової когнітивної одиниці, що відображає результати ментальної діяльності людини.

Попри значну популярність терміна «концепт» та зацікавленість учених у його дослідженні, ми все ще не маємо чітко сформованого термінологічного апарату та повноцінної класифікації, що робить саме поняття дещо

неоднозначним. Велику роль у формуванні неоднозначності концепту відіграє широке використання цього поняття в багатьох наукових дисциплінах, а також у різних сферах лінгвістики. Наприклад, окрім мовознавства, такі науки як філософія, логіка, математика, соціологія, історія оперують поняттям «концепт», але в контексті різних дисциплін воно має різні дефініції та характеристики.

Іншою причиною неоднозначності терміна «концепт», як визначає більшість дослідників, є те, що попри вичерпність висвітлення його появи в науковій літературі, продовжують існувати різні підходи до визначення та встановлення особливостей функціонування концептів. Як зазначає Т. Ястремська, ми спостерігаємо актуалізацію проблеми суперечливості концепту та помилки в науковому описі цих феноменів: «підміни в аналізі концептів ментального власне мовним і, навпаки, відірваність від мовного субстрату, незнання першоджерел, посилення не на ключові фігури когнітологів, у тому числі і зарубіжних, а на випадкових для когнітології науковців», що сприяє терміну «хаосу» та спонукає до дискусій» [36, с. 397–398]. Представники різних лінгвістичних напрямів пропонують власні трактування, які складно якось узагальнити. У цьому виявляється не так багатогранність терміна, як різне його розуміння. Отже, при вивченні цього феномену багато дослідників стикаються з проблемами його опису через відсутність універсального підходу, важко віднайти компроміс у тому, які методи та способи аналізу варто залучати для ефективного та повноцінного дослідження концептів.

Узагальнюючи різні підходи до трактування концепту, Т. Ястремська структуровано подає його дефініції, які, на її думку, є фундаментом для повноцінного розгляду концепту як об'єкта дослідження в різних галузях лінгвістики.

- Концепт – це лінгвокогнітивне явище, що надає інформацію про те, як особа мислить, які уявлення має про світ, передає образи, що присутні у її мозку, та допомагає формувати картину світу.

- Концепт – це лінгвокультурне явище, що передає як культура входить в ментальний світ людини; поняття, яке містить у собі культурний смисл.
- Концепт – це лінгвістичне (лінгвофілософське) явище, що виникає як абстрактне наукове поняття, яке ґрунтується на конкретних життєвих уявленнях та охоплює багато прагматичних елементів, які проявляються у сполучуваності його імені.
- Концепт – це психолінгвістичне явище, що підпорядковується закономірностям психічного життя людини, має динамічний характер та спонтанно виявляється в комунікативній та пізнавальній діяльності [36, с. 399–401].

Ж. В. Краснобаєва-Чорна виокремлює сім найбільш поширених в науковому просторі аспектів інтерпретації поняття «концепт»: логікофілософський, власне філософський, психолінгвістичний, літературокультурний, когнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвістичний [13, с. 67].

Отже, теоретично-методологічні засади дослідження концепту ґрунтуються на працях представників різних лінгвістичних напрямів, серед яких – лінгвокультурологія (В. Карасик, С. Г. Воркачов), когнітивна семантика (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Р. Лангакер, Ч. Філлмор), когнітивна лінгвістика (А. Вежбицька, А. Приходько, С. Жаботинська), теорія дискурсу (М. Бахтін, І. Бехта) та квантитативна лінгвістика (В. Левицький, В. Перебийніс) [12, с. 2]. Такий перелік свідчить про міждисциплінарний характер вивчення концепту та складність його визначення.

Хоча концепт не має загального та єдиного визначення, набагато менше розбіжностей знаходимо у виокремленні науковцями класифікаційних ознак. Загалом, більшість дослідників погоджуються, що концепт має такі основні ознаки:

- ментальну природу – концепт є когнітивною одиницею, що існує у свідомості людини;
- комплексність – при дослідженні концепту враховують його когнітивні, культурологічні, асоціативні та етнічні особливості;

- умовність – концепт залежить від рівня індивідуального та колективного пізнання;
- мінливість – структура концепту постійно змінюється, поповнюючись новими елементами [7, с. 64].

На думку А. Загнітка, перелік суттєвих ознак концепту можна розширювати, тому що це допоможе дослідникам бути певним в тому, що аналізоване явище, безперечно, є концептом: 1) наявність поняттєвих складників; 2) наявність образних складників; 3) йому притаманна ціннісна складова (відображає аксіологічну значущість концепту); 4) дискурсивна зумовленість і вмотивованість; 5) статичність та динамічність; 6) варіативність; 7) інваріантність; 8) тематичне закріплення; 9) регулятивність; 10) національно-культурне навантаження; 11) інтерпретативність та інші [9, с. 17].

Аналізуючи різні підходи, М. Пліс виокремлює основні параметри типології, що демонструють суттєві ознаки концептів:

- за ступенем абстрактності змістового наповнення: *абстрактні* та *конкретні* (не втрачають чуттєвий характер, тому їх легше розрізнити та класифікувати);
- за природою: *розумова картинка* (асоціації, що виникають в людській свідомості), *схема* (розумовий зразок предмета), *фрейм* (багатокомпонентний концепт, що відображає знання про стереотипну ситуацію), *інсайт* (інформація про функції, призначення предмета, що міститься у слові), *гіперонім* (визначення без будь-якого супроводу), *калейдоскоп* (відображає результат процесу метафоризації концептуального поняття) тощо;
- за рівнем відображення ментальності певного народу: *універсальні* та *національні* (відображають етнокультурну специфіку) [22, с. 117 – 119].

Концепт – це явище, що охоплює багато аспектів, тому його класифікація відрізняється залежно від підходу до його вивчення чи особистих переконань

кожного науковця. У своїй статті О. Шевченко намагається систематизувати підходи до класифікації концептів та узагальнює їх за такими параметрами:

1) спосіб пізнання концепту: може відображати наукову або наївну картини світу;

2) спосіб вираження: пізнавальний (охоплюють поняттєву природу) або художній (ґрунтується на образних асоціаціях);

3) ознака «унікальності-універсальності»: «концепти-універсалії» (властиві для кожної лінгвокультури) та «концепти-унікалії» (відображають етноспецифіку спільноти);

4) відношення концепту до суб'єкта концептуалізації: універсальний, національний, соціокультурний та індивідуально-культурний;

5) походження концепту: первинний (з якого з часом утворюються інші) та вторинний.

6) час існування: концепти доби Античності, Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, Нового часу та інші;

7) структура: концепт може бути простий або складний;

8) спосіб репрезентації у мові: лексичний, фразеологічний та граматичний;

9) об'єкт і зміст концепту: концепт-мінімум, концепт-максимум та енциклопедичний додаток;

10) рівень абстракції імен концептів: концепти-універсалії духовної культури і концепти-символи (між якими у певному проміжку перебувають емоційні концепти);

11) критерій досвіду: апіорні (переддослідні) та апостериорні (емпіричні);

12) рівень когнітивного осягнення: концепти бувають базові, абстрактні або конкретні;

13) характер понятійного та емоційного змісту концепту: предметний, образно-схематичний та емоційний [33, с. 129].

Різні підходи до тлумачення концепту як лінгвістичного феномена формують власні бачення його структури, що спричиняє розбіжності в його розумінні. Когнітивна лінгвістика потрактовує концепт як ментальну одиницю, що має складну динамічну природу. Наприклад, Дж. Лакофф і М. Джонсон (1980) наголошують, що концепти формуються через метафоричні та метонімічні проєкції, що містять відображення досвіду людини [43]. Вони вважають, що концепт є не статичним утворенням, а динамічним, бо постійно змінюється з плином часу, що може зумовлюватися впливом різних подій як у світі, так і в межах конкретної лінгвоспільноти.

Деякі дослідники вважають, що концептуальні структури не можуть складатися лише з лексичних понять, адже такий підхід не відображає усієї складності концептуальної інформації. Вона існує у відкритій системі, яка потребує залучення більшого контексту задля повноцінного осмислення, тому такі структури варто розглядати як ті, що на граматичному рівні відповідають реченням [49, с. 352 – 357].

Польська дослідниця А. Вежбицька твердить, що більшість концептів, закодованих у нашому мовленні, є складними, але їх можливо розкласти на простіші одиниці як, наприклад, лексеми, які власне конструюватимуть складну мережу концептуальних значень [50, с. 78]. Тобто, визначивши перелік понять, які наповнюють концепт, можна розкрити його сутність, яку приховує людська свідомість.

Науковці, що вивчають концепт в галузі лінгвокультурології, фокусуються на взаємозв'язку концепту з національною культурою, вони вважають, що структура концепту відображає етнокультурні особливості та соціальні цінності [9, с. 18].

Тож, концепт є складною багаторівневою когнітивною одиницею, що одночасно поєднує декілька аспектів. Завдяки своїй гнучкості та багатозначності концепт дає змогу простежити, як людина осмислює дійсність, яким чином структура її знань відображається у мові, а також, як культурні та соціальні чинники впливають на процес концептуалізації.

1.2. Структура концептів і методологія їхнього дослідження

Оскільки концепт є багатовимірним утворенням, немає єдиної схеми для його аналізу, а методологія залежить насамперед від лінгвістичного підходу до вивчення структури концептів. У сучасному українському мовознавстві найбільш поширеними є два підходи до аналізу структури концепту – діадна та триадна моделі [7, с. 65]. Дослідники розглядають концепт як багатовимірне ментальне утворення, що поєднує когнітивні, мовні та культурні аспекти. Отже, він може мати двокомпонентну або трикомпонентну структуру залежно від того, який підхід до його вивчення застосовано.

Серед українських науковців, які дотримуються думки про те, що концепт містить саме діадну структуру, можна відзначити О. Селіванову [26]. За таким підходом, науковці вважають, що концепт складається з ядра та периферії (змінної частини, що охоплює асоціативні, емоційні та культурні конотації). Ядро – це стійка частина концепту, вона містить його базове значення та характеристики, що є ключовими. Периферія – варіативна частина, що містить асоціативні та емоційні конотації. Вона може змінюватися та формується безпосередньо через індивідуальні та культурні нашарування [7, с. 65].

А. Приходько погоджується з твердженням В. Карасика та вважає, що концепт містить поняттєву, образно-перцептивну та ціннісну сторони. Мовознавець дотримується думки, що кожна з зазначених сторін потребує детальної уваги для повного розгляду та структурування концепту. Тому А. Приходько виокремлює основу концепту (субстрат), надбудову-1 (адстрат) та надбудову-2 (епістрат) [25]. Основою концепту виступає поняттєвий субстрат, він відображає денотативну співвіднесеність із концептуальним референтом. Дослідник зазначає, що на цьому рівні «концепт» дещо співвідноситься з «поняттям». Поняттєвий субстрат охоплює три види знання

(емпіричне, енциклопедичне та прототипне), що фіксуються на мовному рівні, тому саме основа концепту містить у собі дефініційні ознаки [25, с. 57].

Перцептивно-образний адстрат (надбудова-1) містить образи та асоціації, що виникають у свідомості людини як реакція на той чи інший денотат. Ціннісний (валоративний) епістрат (надбудова-2) є одним із найважливіших для концепту, адже поєднує в собі лінгвокультурні та етнопсихологічні особливості, вказує на те, яке значення концепт для учасника спільноти чи носія певної культури [25, с. 57 – 62]. Узагальнюючи, поняттєвий субстрат є стійким та визнається фіксованою складовою, а образний адстрат та ціннісний епістрат – змінними для концепту.

Отже, прихильники тріадної моделі, пропонують більш розгорнуту структуру концепту. За класифікацією А. Приходька, вона охоплює три основні компоненти:

- поняттєвий компонент – логічне значення концепту, його об'єктивна сутність;
- образний компонент – сукупність асоціацій, символів і уявлень, що пов'язані з концептом;
- ціннісний компонент – ставлення до концепту в межах певної культури, його емоційне та соціальне забарвлення [25, с. 57–62].

Поняттєвий складник формується наявною інформацією про реальний або уявний об'єкт, що слугує основою для утворення концепту. Поняття надає усвідомлення найбільш загальних та водночас суттєвих ознак певного об'єкта. Це схоже на узагальнення фактів про предмет або явище, на який реагують носії певної культури. Образний складник міститься в словах чи висловах, які вжиті в переносному значенні, вирізняються своєю яскравістю, емоційністю тощо. До них зараховують метафори, метонімії, епітети та інші тропи [24, с. 218]. Ціннісний складник містить у собі етимологічні та асоціативні характеристики концепту, які визначають його місце та значущість у системі певного соціуму чи культури.

У межах нашого дослідження ми розглядаємо концепт як феномен, що має тріадну структуру, оскільки це дає змогу найбільш повно розкрити когнітивну та культурну природу концепту. Завдяки цьому підходу можна глибше зрозуміти те, як концепт функціонує у мовній картині світу різних лінгвокультур.

Американські дослідники, зокрема в галузі когнітивної лінгвістики, розглядають структуру концепту крізь призму різних теорій, які загалом засвідчують його динамічну природу та зв'язок з ментальними репрезентаціями. Наприклад, фреймова семантика, заснована К. Філлмором, розглядає концепти як когнітивні структури, що містять стереотипні знання про світ та певні явища, тому навколо концепту формуються «фрейми», що відображають ці стереотипні знання [39]. Р. Лангакер є одним із науковців, що досліджують концепт у галузі лінгвокогнітивістики. На його думку, концепти існують та функціонують у межах когнітивних доменів, які репрезентують розширені категорії знань, адже забезпечують загальний контекст для розуміння лексичних значень [45].

Поширеною у дослідженнях концептів серед мовознавців є теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона. Вона була вперше запропонована дослідниками у праці «*Metaphors We Live By*» (1980). Теорія концептуальної метафори відіграє важливу роль у вивченні образно-ціннісного складника концепту. Автори доводять, що мислення людини значною мірою побудоване на метафорах, які структурують розуміння реальності.

У подальших працях, зокрема у «*Philosophy in the Flesh*» (1999), Дж. Лакофф і М. Джонсон розширили свою теорію, зазначивши, що метафоричні проєкції не лише відображають реальність, а й формують когнітивні структури, що є основою світоглядних уявлень у різних культурах [44]. Застосування цієї теорії дозволяє пояснити, як уявлення про концепт формуються через метафори, наприклад:

- ЛЮБОВ – ПОДОРОЖ (LOVE IS JOURNEY): метафора об'єктивується такими лексемами, як *шлях, перешкоди, спільний напрямок* тощо [44, с. 66];
- ЧАС – ГРОШІ (TIME IS MONEY) : найчастіше вербалізується дієсловами *витрачати, заощаджувати, зберігати, позичати* [43, 7–8];
- ІДЕЇ – ЛЮДИ (IDEAS ARE PEOPLE): концептуальну метафору об'єктивують такі вирази, як *ідеї народжуються / вмирають, ідеї житимуть вічно або вдихнути життя в ідею*) [43, с. 47].

Більшість концептуальних метафор настільки глибоко вкорінені у свідомість носія мови, що зникає усвідомлення комунікантами того, що в мовленні була вжита метафора.

Загалом, як зазначає угорський лінгвіст З. Ковечеш, концептуальні метафори доволі схожі на традиційні лінгвістичні, а тому можуть містити такі типи метафор як конвенційні (conventional), так і творчі / новаторські (novel) [42, с. 40]. Власне творчі метафори в українському мовознавстві частіше потрактовують як образні в контексті теорії концептуальної метафори [20, с. 13], тому надалі послуговуватимемось цим позначенням.

Конвенційні метафори є усталеними в мовній практиці, вони утворюються на основі повторюваних та систематизованих кореляцій між різними поняттями чи явищами, які є частиною людського досвіду [20, с. 13]. У межах конвенційних концептуальних метафор Дж. Лакофф та М. Джонсон виокремлюють три основні типи: структурні, орієнтаційні (просторові) та онтологічні [43, с. 151].

У разі використання структурної метафори ми бачимо, як одна концептуальна структура метафорично організовується в межах іншої. Наприклад, концептуальну метафору ІДЕЇ – ЇЖА (IDEAS ARE FOOD) демонструє низка висловів, які вказують, що ідеї можуть сприймати як матеріальний об'єкт, зокрема як їжа, що слугує елементом живлення наших думок: *digest the idea* (засвоїти ідею), *swallow the idea* (проковтнути ідею), *ideas can nourish us* (ідеї можуть жити нас) та інші [43, с.147 – 148].

Орієнтаційні (просторові) метафори організовують цілу систему понять відносно одне одного, базуючись на просторових орієнтаціях (верх – низ, всередині – зовні). Наприклад, ЩАСТЯ асоціюється з орієнтиром ВЕРХ (це ілюструє, зокрема, фраза *to boost spirit* (підняти дух)), натомість СМУТОК пов'язаний із поняттям НИЗ (тож існує вислів *to fall into a depression* (впасти в депресію)) [43, с. 14 – 15].

Онтологічні метафори осмислюють абстрактні явища як конкретні об'єкти, що дає змогу людям краще розуміти складні концепти. Метафори цього типу здаються настільки природними для нашого сприйняття, що ми не усвідомлюємо їхньої метафоричності, адже їх легко збагнути будь-кому [43, с.25 – 28]. Наприклад, концептуальна метафора БАГАТСТВО – СХОВАНИЙ ПРЕДМЕТ (WEALTH IS A HIDDEN OBJECT) вербалізується за допомогою дієслів *seek* (прагнути) та *search* (шукати): „*He's searching for wealth*” (Він шукає багатства) [43, с. 49].

У когнітивній лінгвістиці поняття концепту тісно пов'язане з поняттям домена або концептуальної сфери (conceptual domain). Це поняття ввів у лінгвістику Р. Лангакер. Домен визначають як концептуальну структуру, що слугує когнітивним фоном для профілювання концепту [34, с. 106]. Як зазначає О. Селіванова, домени репрезентують певну сферу (наприклад, тварин, рослин, політики, музики тощо), а «найбільш загальні домени були виділені ще при перших спробах ідеографічного членування лексики» [26, с. 406].

За визначенням Р. Лангакера, домени є когнітивними сутностями, які репрезентують ментальний досвід та концептуальні комплекси. Будь-який концепт можна адекватно осмислити лише в контексті структур фонових знань, частиною яких він є [46, с. 31–32]. Відтак у межах когнітивної лінгвістики домени виконують функцію контекстуального фону, що визначає інтерпретацію концептів.

Ключовим аспектом функціонування доменів у когнітивній лінгвістиці є співвідношення між профілем (profile) і базою (base), тому будь-який концепт осмислюється в межах певного когнітивного домену, в якому виділяється

профільований елемент. База – це когнітивний простір, який містить усі можливі знання, пов'язані з певним концептом, а профіль – конкретний аспект або частина концепту, яка стає актуальною в певному контексті [8, с. 44].

Узагальнюючи варто зазначити, що профіль і база визначають те, як концепт інтерпретується залежно від контексту та фонових знань. Це співвідношення допомагає пояснити гнучкість і багатозначність концептів у мовній картині світу.

Найбільша частка знань людини про світ зберігається у когнітивних моделях, тому детальний їхній опис та вивчення є доцільним при дослідженні певного концепту, що осмислюється лише в контексті структур фонових знань, частиною яких він є [34, 2020].

Використання поняття доменів у дослідженні концептів дає змогу лінгвістам аналізувати, як мова відображає та структурує людський досвід. Це сприяє глибшому розумінню того, як мовні одиниці пов'язані з когнітивними процесами та культурними контекстами.

Дослідники у сфері когнітивної лінгвістики В. Крофт і Д. Алан Круз, спираючись на теорію та класифікації Р. Лангакера, виокремлюють базові та абстрактні домени. У їхньому потрактуванні базові домени – це ті, що передають втілення досвіду людини, у тоді як абстрактні домени, котрі опираються на базові, функціонують на рівні когнітивних узагальнень [38, с. 24 – 25].

Базові домени не передбачають безпосереднє залучення інших, вони вже містять певне значення у собі. Наприклад, до таких доменів зараховують простір, час, колір, емоції, смак тощо [38, с. 24]. Абстрактні домени формуються на основі базових доменів, але передбачають розширення їхньої сфери. Наприклад, над шаром базового домену «простір» може утворюватися абстрактний домен «форма», який вже розширює зміст базового домену та фіксує можливі його вираження [48, с. 2].

У межах когнітивного підходу до вивчення концептів використовують також поняття матриці доменів (domain matrices), яке лінгвісти вводять для аналізу та

пояснення складних концептів, які часто формуються на основі кількох доменів, кожен з яких долучає окрему семантичну складову до загальної концептуальної структури [48, с. 2]. Когнітивні лінгвісти В. Крофт та А. Круз характеризують їх як комплекси, комбінації доменів, наприклад, концепт ЛЮДИНА (HUMAN BEING), вербалізований лексемою «людина», забезпечить доступ до матриці доменів «істота», «фізичний об'єкт», «гендер/стать» тощо [38, с. 27].

Поняття домену зарубіжні дослідники також часто застосовують у поєднанні з теорією концептуальної метафори, де «цільові» домени (target domains) слугують репрезентацією абстрактних концептів, як наприклад, ЕМОЦІЯ, ЧАС, ДУМКА та інші [47, с. 3]. Вони є розмитими, а отже потребують конкретизації та виокремлення «вихідних» доменів (source domains), яке відбувається завдяки аналізу матеріалу згідно з принципами теорії концептуальної метафори. Дослідники виявили, що найпоширенішими «вихідними» доменами, які формуються на основі виокремлених концептуальних метафор, є такі: «людське тіло» (*серце проблеми (the heart of the problem)*), «тварини» (*хитрий лис (a sly fox)*), «рослини» (*плід її праці (the fruit of her labor)*), «їжа» (*він приготував розповідь (he cooked up a story)*), «сила» (*не тисніть на мене! (don't push me!)*) [47, с. 2–3]. Тому важливо залучати суміжні сфери за допомогою яких відбувається концептуалізація різних абстрактних явищ та понять.

Тож, домени є невід'ємною частиною когнітивної репрезентації знань, оскільки вони забезпечують структурування концептів, впливаючи на їхню інтерпретацію залежно від контексту та фонових знань. Вивчення доменів дає змогу глибше зрозуміти механізми концептуалізації та категоризації в різних мовах і культурах.

Отже, сучасні підходи підкреслюють складність та багатовимірність структури концепту, що відображає його динамічну природу та здатність адаптуватися до різних когнітивних та культурних контекстів. Структура концепту може бути представлена через різні моделі, зокрема тріадну або діадну. Американські когнітивні лінгвісти наголошують на гнучкій природі

концепту, використовуючи поняття фреймів (Ч. Філмор [39]), когнітивних доменів (Р. Лангакер [45, 46]) та метафоричних проєкцій (Дж. Лакофф і М. Джонсон [43, 44]), що свідчить про багат шаровість концепту і його залежність від когнітивних механізмів людського мислення.

Загалом, через відсутність єдиного підходу до аналізу концептів, дослідники оперують доволі широким переліком методів дослідження, що залучає як кількісні, так і якісні методи аналізу, залучають методи лінгвосемантики, когнітивної лінгвістики, концептології, лінгвокультурології та дискурс-аналізу [10, с. 102]. У ході аналізу дослідники звертають увагу на вербальні засоби вираження концепту на всіх мовних рівнях, тому виокремлюють лексичні та фразеологічні засоби, паремії, структури речень і навіть сукупності текстів, що розкривають функціонування концепту [18, с. 108].

Методологія дослідження концептів є доволі різноманітною. До основних аспектів вивчення поняття концепту, як уже зазначалося, належать когнітивний та лінгвокультурологічний, а в останній період почали говорити про доцільність синкретичного підходу, тобто про ефективність їхнього поєднання.

Існує також думка про те, що найбільш плідними є ономасіологічний аналіз, який «передбачає виявлення різнорівневих засобів реалізації концепту», а також семасіологічний аналіз, який передбачає певний «ієрархічний» перелік процедур [16, с. 82]. До переліку процедур семасіологічного аналізу вчені зараховують компонентний та дефініційний аналіз, що є першим кроком у дослідженні структури концепту, потім залучають когнітивний аналіз, який полягає в пошуку структурних знань, які стоять за мовною формою. І останнім кроком є проведення концептуального аналізу, який передбачає узагальнення отриманих результатів і є певною «операцією із виведення спільного знаменника з усіх попередніх спостережень» [16, с. 82].

У нашому дослідженні ми спираємося на підхід, за якого концепт має трикомпонентну структуру – містить поняттєвий, образний та ціннісний складники структури. Отже, використовуємо, методи, що дають змогу

проаналізувати зазначену структуру концепту. Поняттєвий складник вербалізується через пряму номінацію та поняттєві ознаки, а образний – актуалізується за допомогою метафоричних номінацій, зокрема і концептуальних метафор. Ціннісний складник залежить від поняттєвого та образного.

Як зазначає Г. Заньковська, використання кожного методу залежить від етапу дослідження, тому найчастіше залучають такі методи: метод суцільної вибірки, дефініційний, компонентний, етимологічний, контекстуальний, структурно-семантичний, кількісний та компаративний аналіз [10, с. 103].

Дефініційний аналіз – це найбільш традиційний метод дослідження у сфері семантики, його перевага в тому, що він дає змогу встановити структуру значення слова, а отже і сформувати поняттєвий складник концепту, виокремити основні ознаки досліджуваного явища [18, с. 109]. У межах дефініційного аналізу ми розглядаємо словникові дефініції на позначення імені-концепту, які пропонують узагальнені значення про аналізований концепт. Компонентний аналіз допомагає визначити семантичні компоненти концепту та описати їх відповідно до лексикографічних даних, що дозволяє виявити семи, які мають найбільше смислове навантаження [5, с. 103].

Однак Р. Джекендоф зауважує, що дефініції не завжди надають виразне уявлення про концепт, крім того, як зазначає М. Полюжин, іноді вони навіть можуть містити суперечності та характеризуватися неповнотою опису семантики слів [24, с. 86]. Згідно з цією думкою, у лінгвістичній практиці поширеним став контекстуальний метод опису концептів, який використовують для виявлення мовних засобів репрезентації концепту [10, с. 103]. Тому при проведенні концептуального аналізу використовують поєднання аналізу, що ґрунтується на основі лексикографічних дефініцій та аналізу контекстів. Для аналізу контекстів зазвичай обирають текстовий матеріал, де виокремлюють мовні засоби, що репрезентують концепт, та аналізують їхнє функціонування [24, с. 86].

Для класифікації та впорядкування зібраного матеріалу залучають структурно-семантичний аналіз, на основі якого створюють структурно-семантичну класифікацію вербальних засобів вираження концепту. Кількісний та компаративний аналіз застосовують для порівняння кількісних співвідношень, що актуально і для нашого дослідження, адже це ефективно при виокремленні спільних та відмінних рис концепту.

У сучасній науковій літературі часто використовують такі методики дослідження концептів, як фреймове моделювання (Ч. Філлмор, С. А. Жаботинська) та теорія концептуальної метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон) [10, с. 103]. У нашому дослідженні релевантним вважаємо залучення теорії концептуальної метафори, оскільки інструментарій цієї теорії допомагає встановити кореляції когнітивних метафор, виявити та описати наявні метафори, що містяться в образно-ціннісному складникові концепту. Концептуальні метафори не лише полегшують пізнання складних явищ, але й процес дослідження загалом, що дозволяє робити нові узагальнення стосовно вже знайомих феноменів, адже метафори забезпечують їх подальше детальне роз'яснення, тому і виконують суттєву евристичну функцію у провадженні наукової діяльності [41, с. 104].

Отже, дослідження концепту потребує поєднання декількох методів, а іноді й різних підходів до його вивчення. Такий комплексний підхід потрібен для того, щоб отримати відносно достовірні результати про структуру концепту та його функціонування в певній лінгвоспільноті, адже кожен концепт показує усвідомлення певним народом досліджуваного явища і те, як воно представлене у його свідомості. Комплексний аналіз концепту як багаторівневого або багатокomпонентного явища дозволяє виокремити різноманітні мовні засоби його репрезентації, простежити особливості змісту та структури, а також дізнатися, як концепт реалізується в певній сфері дискурсу і яку аксіологічну вагу він має для кожної лінгвоспільноти.

1.3. Концепти MOBA / LANGUAGE у світлі різних дослідницьких перспектив

Мова – це звичне явище для більшості людей, адже нею ми послуговуємося щодня. Хоча це не лише ключовий елемент комунікації, як вважає більшість, але також і засіб завдяки якому відбувається концептуалізація світу. Водночас цей феномен відображає не тільки когнітивний потенціал людини, але й містить у собі велику частку культурно маркованої інформації, яку також завдяки мові ми зберігаємо та передаємо між поколіннями. Відтак, бачимо, що мова є важливою для будь-кого: і в контексті кожної культури, і для конкретного індивіда.

Феномен мови досліджують вже багато століть, але сучасний етап розвитку мовознавства, який передбачає відхід від структурної лінгвістики та активне впровадження антропоцентричного підходу у вивченні мови, відкриває новий ракурс на розуміння цього поняття крізь призму інших суміжних дисциплін. Таке зміщення фокусу на міждисциплінарні студії актуалізувало дослідження відповідних концептів, зокрема й концептів MOBA / LANGUAGE.

Концепт MOBA вже поставав об'єктом дослідження деяких українських мовознавців. Аспекти його вербалізації та функціонування розглядали М. Панфілов [21], С. Бибик [14], І. Заремська [11], Г. Сюта [14], О. Мороз [17], Т. Фанагей [30, 31], О. Черненко [32], Н. Голікова і К. Тараненко [6].

М. Панфілов розглядав концепт MOBA, спираючись на теоретичне підґрунтя лінгвістики тексту, адже у своїй праці він виокремив семантичні блоки лінгвальних топіків, які слугували вербалізаторами концепту MOBA в художніх творах українських письменників. Лінгвіст дійшов висновку, що лінгвальні топіки мають спільну рису в художній текстах, вони відображають значущість мови, яка є не тільки репрезентантом авторського світосприйняття, але й носієм духовної цінності представників конкретної лінгвоспільноти [21, с. 204 – 207]. Автор долучає до своїх творів концепт MOBA, тому що він взаємопов'язаний з важливими сферами людської діяльності, отже, у межах

художньої літератури М. Панфілов виокремлює такі співвідношення, як «мова – культура», «мова – історія», «мова – сакрум», «мова – ментальність» [21, с. 207].

У художній літературі про мігрантів теж часто простежується вербалізація концепту **МОВА**, про що пише С. Бибик. Це здебільшого зумовлено емоційною прив'язкою до рідної мови. Зважаючи на те, що переселенців оточує не тільки незнайоме середовище, але й чужа мова, то за таких умов можна простежити втому як від іноземної мови, так і від рутинного одноманіття у якому мігранти намагаються не втратити зв'язок із батьківщиною та рідною мовою [14, с. 136].

Лексичні засоби вербалізації концепту **МОВА** в поезії В. Бойка досліджувала О. Черненко, яка виокремлювала ядерну та периферійну зони, спираючись на представлений у поетичних творах фактичний матеріал. Зокрема, у ядерній зоні мовознавиця виокремлює такі загальні складові компоненти, як *уміння говорити або знаряддя комунікації та національна ідея*, а до периферії зараховує авторські мовленнєві одиниці, що теж різносторонньо наповнюють аналізований концепт, наприклад: «**мова – пам'ять**» (*напівзабуте слово*), «**мова – безкінечність**» (*І співають слова звичайні, / ніби все це лише початок, / і не щезнути їм нікуди, / і кінця ніколи не буде...*), «**мова – мовчання**» (*різними мовами ви мовчите; вимовчать слово; замовклі голоси; не сказані два слова*), «**мова – життя**» (*подих – це слово*), «**мова – утішання**» (*утішливі слова*) та інші авторські потрактування мови [32, 101 – 107].

Особливості концепту **МОВА** простежували також у публіцистичних працях українських письменників. Наприклад, дослідниця І. Заремська описала вербалізацію концепту **МОВА** в публіцистичних текстах Л. Костенко [11]. Дослідження вербалізації цього концепту відкрило можливості для виявлення проблем, пов'язаних з функціонуванням української мови в суспільстві, на яких Л. Костенко акцентує увагу за допомогою публіцистичного письма. Серед аналізованого матеріалу І. Заремська виокремлює основні компоненти, які допомагають осмислювати концепт **МОВА**. Дослідниця простежує в текстах

Л. Костенко ідею свідомого використання мови, бо в її розумінні це не тільки інструмент спілкування, але також і потужний елемент, що формує національну ідентичність українців. Тому І. Заремська вбачає деякі особливості застосування письменницею таких метафор, як *«мова – це обличчя народу»*, *«мова – фактор відчуження»*, які слугують розкриттям проблем, що тривалий час залишалися актуальними внаслідок колонізаційних впливів на українську мову та культуру [11, с. 105 – 108].

У монографії «Лінгвософія українських текстів ХХІ століття» С. Єрмоленко звертає увагу на метафоричну репрезентацію МОВИ в романі Л. Костенко *«Записки українського самашедшого»*. Письменниця використовує авторські метафори, які утворилися на основі асоціацій української мови з *солов'їною*. С. Єрмоленко пояснює, що МОВА реалізується також крізь мінітексти, що асоціативно пов'язують мову з такими поняттями як *Україна, громадяни, нація та національна ідентичність, вибори*, але водночас у тексті також розкривається авторське ставлення до державної мови, унормування правопису, лінгвістичних можливостей та емоційно-почуттєвого наповнення солов'їної [14, с. 77].

У монографії «Мова – націєтворчий код народу» висвітлено розмаїття художніх прийомів у відтворенні образу мови, що були використані у публіцистиці та науковій літературі видатних українських особистостей. З-поміж таких прийомів використано:

- порівняння (*«Для мене мови народів – як зорі на небі»; «Бо ж наша мова – як чарівна пісня...»*);
- метафори (*«Мова – духовне багатство народу»; «Мова – коштовний скарб народу»; «Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб»*);
- епітети: *наймелодійніша, надзвичайна, неповторна* тощо (*«Запашна, співуча, гнучка, милозвучна, сповнена музики і квіткових пахоців – скількома епітетами супроводиться визнання української мови... Той,*

хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе»);

- аналогії (*«Школярі з такої граматики мусять пізнати, що мова – це організм живий, який безперестанно прямує своєю стежкою, підлягає цікавим законам»; «Мова – така ж жива істота, як і народ, що її витворив, і коли він кине свою мову, то вже буде смерть його душі, смерть усього того, чим він відрізняється від других людей»*) [4, с. 9 – 27].

Такий перелік художніх трансформацій засвідчує, що загалом сприйняття концепту **МОВА** в українській мовній свідомості відзначається особливою образністю, значущістю та супроводжується характерним емоційним навантаженням.

Спостерігаємо, що доволі часто українські дослідники вивчають вербалізацію концепту **МОВА** через специфікацію супровідними прикметниками – рідна або материнська (**РІДНА МОВА** або **МАТЕРИНСЬКА МОВА**). Зважаючи на те, що мова має сакральне значення для багатьох українців, то такий концепт, на нашу думку, добре простежується в художньому дискурсі. Зокрема, такі концепти розглядали О. Мороз [17], О. Маленко [15], Н. Голікова і К. Тараненко [6].

З погляду соціолінгвістики, виокремлення концепту **РІДНА МОВА** в межах української спільноти є вельми доречним. Адже це природньо, що в спільноті, де титульна мова є мовою нації, то вона буде рідною та важливою в емоційному сенсі майже для всіх громадян, звісно, окрім спільнот національних меншин і частки малих корінних народів, які складають невеликий відсоток. Однак багатонаціональним державам, наприклад, Швейцарії, Індії, США, подібне сприйняття мови не є притаманним [17, с. 30].

О. Мороз зазначала, що здебільшого українська мова збереглася та розвинулася завдяки мовознавцям і письменникам, які поповнювали науковий та художній дискурси творами українською, попри усі заборони та репресії, що відбувалися впродовж ХХ століття [17, с. 28]. Науковиця розглядала концепт

РІДНА МОВА на матеріалі художніх творів Д. Павличка, встановлюючи семантику засобів вербальної репрезентації зазначеного концепту. У творах поета цей концепт представлено різними засобами номінації. Окрім прямої назви лексеми-імені концепту *рідна мова*, О. Мороз натрапляє також на синонімічні одиниці: *українська мова*, *державна мова*, *наша мова* і *мова* загалом. Характерними для поезії Д. Павличка є і метонімічні вкраплення, що розширюють зафіксований вище перелік, це, наприклад, *рідне слово* («*Бо, може, й слова в тому шумі не вчув би рідного*») та *маміне слово* («*Я в світ прийшов із маминого слова*») [17, с. 30].

Мовознавиця помічає те, що у світогляді Д. Павличка відображається елемент сакральності мови, притаманний багатьом українцям, про що свідчить використання лексики релігійної тематики і творення таких метафоричних виразів, як *думка боготворна* («*Бо мова – то не звук, а думка боготворна*»), *Господа Сурма* («*Дай мову, що звучить, як Господа сурма!*»), *Божий Дух* («*І в мові Божий Дух приходить в дух народу*») тощо [17, с. 33].

О. Маленко провела лінгвопоетичний аналіз концепту РІДНА МОВА на матеріалі творів українських романтиків та визначила національну та прагматичну специфіку цього образу. Загалом, аналіз матеріалу засвідчив, що такий концепт отримує насамперед позитивну оцінку серед представників лінгвоспільноти, і це зумовлено семантикою лексеми *рідний*, тобто дуже близький для когось [15, с. 60]. Отже, прийом вербалізації концепту РІДНА МОВА у творах романтиків використаний не тільки, щоб віддзеркалювати емоційне ставлення письменників до мови, а й для створення умов піднесення української мови як важливої складової національної свідомості.

Мовознавиці Н. Голікова і К. Тараненко досліджували концепт РІДНА МОВА, залучивши метод асоціативного експерименту. На їхню думку, проведення такого експерименту надає найбільш об'єктивну оцінку концепту, адже мова є динамічним явищем, що змінюється з часом та безперечно залежить від актуальних змін у суспільстві [6, с. 113].

Вагомим внеском у дослідження актуальних змін концепту *МОВА* є аналіз мови та мовної свідомості під час війни, зафіксований у праці «Лінгвософія українських текстів ХХІ століття». В одному з розділів, Г. Сюта зазначає, що мова є ключовим мислеобразом, який зазнав чималих та надзвичайно важливих змін у контексті війни, адже відбулася трансформація мовної ідентичності українців, а також мова постала ідентифікатором для розрізнення «своїх – чужих» [14, с. 374]. Як вказує дослідниця, *мова* поступово набуває дедалі більше позитивних конотацій у різних сферах людського буття, що відображено у використанні:

- епітетів: українська мова – *стильна, модна, сучасна та успішна* («українська в тренді», «це мова стильна, сучасна і успішна»);

- метафор, що мають семантику прославлення: українська – це мова *переможців / перемоги, титанів, вільних, героїв, сили духу, національної єдності* («наша мова – це бренд, що характеризує незламність», «українська – мова вільних» і т. д.) [14, с. 380].

Г. Сюта звертає увагу на переосмислення українцями *мови як коду безпеки*, яке з'явилося унаслідок повномасштабного вторгнення, бо внаслідок цього, державна мова постає певним маркером, що вказує на приналежність людини до української лінгвоспільноти, до *своїх* [14, с. 383 – 384]. Можна помітити, що в умовах війни, люди почуваються у безпеці, коли чують рідну мову – українську. Аналогічно й військові, які у такий спосіб можуть відрізнити ворога від свого, що іноді буває важко через українсько-російський білінгвізм багатьох громадян України. Тому, почувши перемикання мовного коду на українську, військові можуть відчувати полегшення, бо використання державної є подібним до проходження процесу ідентифікації.

У порівняльному аспекті концепт *МОВА* вивчає дослідниця Т. Фанагей, що відображено у різноаспектному вивченні концептуалізації мови [30, 31]. Зокрема, науковиця порівнює зазначений концепт з його французьким та російським відповідниками, виокремлюючи основні відмінності у трактуванні мови в межах відповідних лінгвокультур [31]. За результатами

порівняльного дослідження встановлено, що всі три лінгвоспільноти мають таку когнітивну ознаку мови – вербальність, яка вказує на спільність у потрактуванні мови як засобу спілкування, водночас українська та російська лінгвокультури мають серед спільних когнітивних ознак (не)порозуміння в плані мови, ідентифікацію та пошук [31. с. 121]. Т. Фанагей встановлює, що своєрідними для кожної з мов є такі когнітивні ознаки:

- У системі української мови – *ментальність, періодичність, динамічність, бажання, емоційність, здатність, початок, контроль, успішна розмова, зіпсована розмова, логічність, тасмничість, актуальність, влучність, небагатослівність;*
- У системі російської мови – *кількість, володіння;*
- У системі французької мови – *материнство, національність, вік, репродуктивність, догматичність / стереотипність, арготичність, манера висловлювання, мистецтво, божественність, індивідуальний стиль автора, уживання, тиранія та деревина* [31, с. 118 – 120].

Український концепт *МОВА* та французький *LANGUE* мають також перелік спільних доменів, що профілюють відповідні концепти («мова – система», «мова – код», «мова-лект», «мова – стиль»), однак, характерним для французької мови є те, що лексему-ім'я концепту *langue* (мова) співвідносять також і з органом – язиком, що зміщує акцент на фізіологічний аспект та слугує найбільшою відмінністю у репрезентації цих двох концептів [30, с. 66 – 67].

Вербалізацію концепту *LANGUAGE* описували як українські, так і зарубіжні дослідники, залучаючи різні підходи до вивчення, а також добираючи різноманітний фактичний матеріал для аналізу.

Наприклад, українська дослідниця І. Воробйова розглядала особливості об'єктивації концепту *LANGUAGE* на матеріалі англійських паремій [2]. Мовознавиця наголошує, що пареміологічний фонд є доволі репрезентативним в плані аналізу таких лінгвокультурних концептів як *LANGUAGE*, адже саме прислів'я та приказки зберігають специфічні риси рутинної свідомості певного народу, а тому також містять знання, зафіксовані в системі мови, які

відображають людський досвід, культурні аспекти та особливості ментальності різних етноспільнот [2, с. 22].

Деякі дослідники вивчали вербалізацію концепту LANGUAGE, залучивши компаративний аналіз, тобто порівнювали його з іншими концептами. Низку праць, присвячених концепту LANGUAGE, написала українська мовознавиця М. Ковалюк (М. Ярич) [12, 34, 25]. Дослідниця вивчала вербалізацію концепту, залучивши різноманітні підходи вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, й американських когнітивних лінгвістів. У своїх працях порівняльного характеру вона схарактеризувала вербальну репрезентацію концепту LANGUAGE, дослідивши особливості його репрезентації на прикладі різних лінгвоспільнот – британської та американської [12]. У своїй дисертації М. Ковалюк уперше запропонувала комплексний підхід до встановлення актуалізації концепту, залучивши лінгвостатичний та концептуальний аналіз. В одній зі статей мовознавиця також висвітлила взаємозв'язок концепту LANGUAGE зі пуризмом (сферою-доменом вираження цього концепту), що є характерною ознакою британського публіцистичного дискурсу [35, с. 258].

В. Смаглій вивчала концепт LANGUAGE в комплексі з іншими – WORD та SPEECH, залучивши методологічний принцип функціоналізму, бо, на її думку, такий підхід найкраще допомагає відмежувати наукове та не лінгвістичне сприйняття мови, зокрема в англійській лексикографії [28, с. 121]. На основі англійських словникових статей дослідниця структурує номінативне поле комплексного концепту, вказуючи на те, що найбільш репрезентативною є медіальна зона концептуалізації, яка налічує понад 700 лексичних засобів, на основі яких В. Смаглій виокремлює шість тематичних секторів, які відображають процес комунікації, мову чи мовлення: *комунікація, мовні / мовленнєві одиниці, текст і дискурс, фонетичні / граматичні / стилістичні феномени мови, мова / діалект / жаргон, мовознавство* [28, с. 123].

На праці, в яких досліджують концептуалізацію такого складного феномена як *мова*, можна натрапити і в зарубіжному науковому дискурсі.

Наприклад, концептуалізацію мови досліджували лінгвісти М. Кортаці та Л. Цзінь [37]. Спираючись на теорію концептуальної метафори, вони простежили, як відбувається вербалізація концепту LANGUAGE в свідомості носіїв англійської мови, тобто тих осіб, для кого вона не є рідною, а досліджували цей аспект в академічному просторі [37].

Спираючись на проаналізований матеріал, науковцям вдалося також додатково класифікувати метафункції мови за допомогою аналізу її метафоричних виражень.

- Соціокультурна метафункція: *Мова – це міст, вона об'єднує людей різних рас та релігій (Language is a bridge it connects people from different races and religions).*
- Морально-духовна метафункція: *Мова – це дзеркало, вона відображає душу (Language is a mirror it's a mirror of the soul); Мова – це міст, вона з'єднує дві душі (Language is a bridge, it connects two souls).*
- Естетична метафункція: *Мова – це дивовижний ключ, який можна використовувати у всьому світі (Language is a key, it's a beautiful key, it can be used all over the world).*
- Афективна метафункція: *Мова – це (Language is a mirror, it mirrors that someone loves their language).*
- Когнітивна метафункція: *Мова – це ключ, без нього ми не можемо відчинити двері до знань (Language is a key, without it we cannot open the door to knowledge) [37, с. 8 – 9].*

Лінгвісти порівняли культурні розбіжності у метафоричному потрактуванні мови студентами з різних країн. Наприклад, метафора «мова – це зброя» нечасто зустрічається серед студентів з Великої Британії, Малайзії та Ірану, але в мовленні студентів з Лівану трапляється доволі часто, що зумовлено тривалими збройним конфліктами, тому, як бачимо, на сприйняття мови потужний вплив має політична ситуація: *ви можете кидати виклик іншим завдяки мові (you can challenge others with it); захищатися нею від ворогів (you can defend yourself with it against enemies); вона може бути використана для*

захисту вашої думки (it can be used to defend your opinion), її можуть використовувати солдати, щоб подолати необізнаність (it can be used by soldiers to fight ignorance) тощо [37, с. 10]. Однак для всіх цих студентів з різних країн є спільні мовні метафори, наприклад, пов'язані зі споживанням їжі: *мова живить розум; ви не можете вижити без неї (language nourishes the mind; you can't survive without it)* [37, с.10].

Тож, результати дослідження підтверджують, що сприйняття мови, а також її концептуалізація загалом, варіюється залежно від приналежності до певної національної спільноти та культури. Адже мова пов'язана з різними сферами життя людини, наприклад, соціальною, політичною, культурною та духовною, а тому вкрай важливо враховувати і цей аспект при описі чи моделюванні структури кожного концепту.

Дослідження мови крізь процес концептуалізації є доволі актуальним і серед європейських мовознавців. Зокрема, у німецькому мовознавстві концепт *SPRACHE* (МОВА) найчастіше розглядають з позиції концептуальної метафори. С. Хартман описав метафоричне вираження мови в науковому дискурсі з певною аналогією до біології [40]. У своєму дослідженні він виокремлює такі концептуальні метафори, як *МОВА – ОРГАНІЗМ*, *МОВА – ВИД* тощо. Він наголошує, що в працях німецьких лінгвістів мова часто потрактовується як складна адаптивна система, тому зазначені метафори якнайкраще ілюструють концептуалізацію мови, відображаючи унікальне переплетіння біологічних, культурних і соціальних факторів, які формують та змінюють її впродовж століть [40, с. 4].

Отже, концептуалізація мови привертає багато уваги лінгвістів як із різних галузей мовознавства, так і з різних країн. Антропологічний підхід до вивчення мови забезпечує дослідників варіативними інструментами, які допомагають всебічно розглянути концепт, залучивши також і міждисциплінарні знання з лінгвістики тексту, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики та інших сфер наукової діяльності.

Висновки до розділу 1

Сучасні лінгвістичні дослідження охоплюють широку проблематику визначення концепту. Антропоцентрична наукова парадигма зумовила актуалізацію досліджень концепту в сфері таких міждисциплінарних галузей, як лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, психолінгвістика та інших, що дозволяє всебічно простежити як формуються концепти та які функції вони виконують. Наразі найбільш релевантним підходом до вивчення концептів у галузі мовознавства є поєднання лінгвокультурного та лінгвокогнітивного, адже такий синкретизм дає змогу виявляти закономірності взаємодії мови, мислення та культури і простежувати механізми формування світоглядних уявлень у різних лінгвоспільнотах, що доречно при виконанні компаративного аналізу.

Існує багато класифікацій концептів, що ускладнює виокремлення притаманних їм рис. Загалом, науковці погоджуються, що концепт має такий перелік ознак: *ментальна природа, комплексність, умовність та мінливість (динамічність)*. В основі класифікації для розмежування типів концептів називають такі параметри як *ступінь абстрактності (абстрактні / конкретні), природа концепту (розумова картинка, схема, фрейм, інсайт, гіперонім, калейдоскоп тощо), та рівень відображення ментальності певного народу (універсальні та національні концепти)*.

Дослідники пропонують різні моделі організації концепту. Продуктивними серед українських мовознавців є діадна та тріадна моделі структурування концепту. Ми будемо дотримуватися підходу, що концепт має тріадну структуру: містить поняттєвий, образний та ціннісний компоненти. Зарубіжні вчені вивчають структуру концепту через фреймові структури та концептуальні метафори. Особливої уваги в дослідженні концептів потребують когнітивні домени, що їх у лінгвістику ввів Р. Лангакер. Вони є ментальними структурами, що допомагають визначати контекст, в якому функціонує концепт

та в яких сферах він реалізується. Домени допомагають осмислити концепт, що є актуальним для розуміння ціннісної складової концепту.

Поняттєвий складник концепту визначають здійснивши дефініційно-компонентний аналіз, а теорія концептуальної метафори допомагає виокремлювати та аналізувати образно-ціннісний складник концепту. У межах запропонованої Дж. Лакоффом та М. Джонсоном теорії концептуальної метафори виокремлюють конвенційні (усталені) метафори та образні. Конвенційні метафори розподіляють на три типи: онтологічні, структурні та орієнтаційні.

Мова – це унікальне явище, що не лише відіграє важливу роль у комунікативній взаємодії, але й формує наші уявлення про світ, окреслює когнітивні можливості людини, передає та вміщує інформацію про культурні особливості кожної лінгвоспільноти. Широкий перелік праць про концепти *MOVA / LANGUAGE* засвідчує їх важливість та багатоаспектність. Дослідження, присвячені вивченню вербалізації концептів *MOVA / LANGUAGE* та їхніх відповідників в інших лінгвокультурах, дають змогу простежити загальне сприйняття феномену мови, спільні та відмінні риси в його реалізації в контексті різних мовоспільнот.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЄВОЇ СКЛАДОВОЇ КОНЦЕПТІВ МОВА / LANGUAGE

2.1. Поняттєвий складник концепту *МОВА* на матеріалі українських лексикографічних джерел

Поняттєвий складник є основою для формування концепту, бо демонструє у який спосіб концепт фіксовано у мові, які дефініції та ознаки він має, а також його зв'язок з різними сферами функціонування. Семантичні ознаки, що входять до поняттєвого компонента концепту, формують його ідентичність, й оскільки ці ознаки відомі більшості носіїв мови та вони є закріпленими у ній, як правило їх відображено в лексикографічних джерелах [19, с.104].

Насамперед для виокремлення та опису поняттєвих складників концептів *МОВА/LANGUAGE* залучаємо дефініційно-компонентний аналіз номінантів концептів. З цією метою звертаємося до лексикографічних джерел обох мов, які слугуватимуть одночасно джерелом лінгвістичної та культурної інформації, тому що лексеми є носіями не тільки власне семантичної інформації, а й передають елементи досвіду певного народу, важливі риси його світобачення.

Спершу ми виокремлюємо основне (ядерне) значення, а також периферійні значення з усіх аналізованих тлумачень субстантивної лексеми, враховуючи частотність їхнього вживання в аналізованих словниках.

На основі матеріалу українських словників, зокрема «Великого тлумачного словника сучасної української мови», «Словника лінгвістичних термінів», «Словника української мови в 11 томах» та «Словника української мови в 20 томах», виокремлюємо дефініції на потрактування лексеми *мова* (див. Додаток А). З-поміж них визначаємо основне значення лексеми, репрезентоване найбільш частотною дефініцією, що слугує ядром аналізованої

структури значень. Тлумачення лексеми *мова* *здатність людини говорити, висловлювати свої думки* фіксується в кожному із зазначених словникових джерел та відзначається найбільшою частотністю вживання, тому воно слугує основним значенням лексеми *мова*.

Інші значення лексеми *мова* зараховуємо до периферійних, групуючи їх за критерієм частотності вживання.

До ближньої периферії зараховуємо такі дефініції: *сукупність загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових, словесних і граматичних засобів для формування і формулювання мислення та спілкування; мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити; те, що говорять, чий-небудь слова, вислови; публічний виступ на яку-небудь тему, промова; те, що виражає собою яку-небудь думку, що може бути засобом спілкування.*

До дальньої периферії зараховуємо найменш уживані тлумачення: *природна або штучна знакова система для передачі інформації, будь-яка мовна система, що відтворює одну з функцій природної мови або функціонує як її заміник та те саме, що стиль.*

Опрацювавши зібраний матеріал, виявляємо узагальнені значення, що складають денотат концепту *МОВА*. Використавши прийом дефініційного аналізу лексеми *мова*, об'єднуємо проаналізовані дефініції та виокремлюємо чотири узагальнених тлумачення (лексико-семантичні варіанти лексеми *мова*):

- 1) *Здатність людини говорити, виражати думки та емоції (охоплює біологічний та когнітивний аспекти функціонування мови: відбирати мову/зав'язало мову – втратити здібність говорити, а прийти до мови – відновити здатність говорити; вести мову – говорити і т.д.);*
- 2) *Загальноприйнята система комунікації в межах суспільства (державна мова, національна мова материнська мова, іноземна мова; мова жива, рідна мова);*
- 3) *Стиль/спосіб висловлення (мова автора, мова газети, мова книжна, езопівська мова; буркотлива мова, стареча мова);*

- 4) Система знаків, яку використовують для передачі інформації (алгоритмічна мова, машинна мова, командна мова).

Для повного формування номінативного поля залучаємо аналіз синонімів до слова-імені концепту – *мова*.

Аналіз синонімів ключового слова, що вербалізує досліджуваний концепт, дає можливість виявити диференційні ознаки даного концепту, що виявляються в зіставленні лексем, що належать до синонімічного ряду.

«Словник синонімів української мови» (2012) надає такий перелік синонімів до лексеми *мова*: *балакання, балачка, говір, говірка, говірок, діалект, жаргон, наріччя, прмова, просторіччя*.

Формуємо синонімічні ряди на основі перелічених синонімів лексеми *мова*:

- 1) Процес вираження думок (мовлення як процес):
 - Балакання – володіння мовою [3];
 - Балачка – невимушене мовлення [3];
- 2) Система комунікації, притаманна певному регіону/країні:
 - Говір, говірка, говірок – різновид загальновідомої мови, поширений на певній території [3];
 - Діалект – місцевий різновид мови [3];
 - Наріччя – угруповання діалектів якої-небудь мови на основі спільних діалектних рис [3].
- 3) Стиль мовлення (функціональні різновиди мови):
 - Просторіччя – побутове мовлення (відмінне від книжної, літературної мови) [3];
- 4) Мовлення певної групи людей, часто марковане сферою діяльності:
 - Жаргон – мова якоїсь соціальної чи професійної групи, що відрізняється від загальнонародної наявністю специфічних слів і виразів, властивих цій групі [3].

Отже, структурування синонімічних рядів допомогло деталізувати поняттєвий складник концепту МОВА та окреслити його основні семантичні межі. Зокрема, аналіз синонімічного ряду ілюструє ключові характеристики концепту в українській мові, де *мова – це процес спілкування* (функція мови як засобу вираження думок, взаємодії між людьми та передачі інформації: *балакання, балачка*), *система комунікації, що функціонує локально на певній території* (охоплює регіональні різновиди мови та її соціальні варіанти: *говір, говірка, говірок, діалект, наріччя*), *стиль мовлення* (вказує на мовленнєві особливості в межах певного дискурсу чи регістру, наприклад *просторіччя*) і *мовлення певної групи людей* (фокусується на використанні специфічної лексики у професійних або соціальних групах, наприклад *жаргон*).

Виокремлюючи засоби вербалізації концепту, ми звертаємо увагу і на фразеологічні одиниці, адже вони розширюють номінативне поле концепту та містять культурно-детерміновану об'єктивацію досліджуваного образу [Веремчук, 2020, с. 54]. Для дослідження складників концепту МОВА на фразеологічному рівні залучаємо матеріали з тлумачних та фразеологічних словників.

Вибірка з українських лексикографічних джерел «Великий тлумачний словник сучасної української мови», «Словник української мови в 20 томах» та «Фразеологічний словник української мови» налічує 20 фразеологічних одиниць, які групуємо за семантичними параметрами (див. Додаток В). Лексико-семантичний аналіз надає можливість виокремити шість семантичних груп: мова – «засіб комунікації», «здатність говорити», «засіб порозуміння», «джерело конфлікту», «вираз емоційного стану, елемент прихованого змісту». Розглянемо детально кожен із зазначених груп:

1. Засіб комунікації. Фразеологічні одиниці цієї групи відображають процес мовної комунікації, тобто розмову або обговорення певної теми. До неї належать такі вислови, як *вести мову* (говорити), *зводити мову* (зачіпати певну тему), *мова йде* (*йшла, мовиться, мовилася*) *про кого* (говорилося про когось

або щось). Вони свідчать про розуміння мови як дії, пов'язаної з усним мовленням і передаванням інформації.

2. Здатність говорити. Деякі фразеологізми відображають фізіологічний аспект мовлення, зокрема наявність або відсутність мовлення. Наприклад, *до мови приходити* (відновлювати здатність говорити), *зав'язало (перетинило) мову* (втратити здатність говорити), *відбирати/віднімати мову* (позбавляти когось можливості говорити).

3. Засіб порозуміння. Ця група фразеологізмів пов'язана з мовою як інструментом узгодження поглядів і встановлення гармонійних відносин між комунікантами. Сюди зараховуємо такі вислови: *знаходити/знайти спільну мову з кимось* (досягти згоди), *мову знаходити з ким* (мати про що говорити), *говорити різними мовами* (не розуміти один одного). Такі вислови підтверджують роль мови як механізму налагодження міжособистісної комунікації.

4. Джерело конфлікту. У деяких випадках мова може ставати причиною або предметом суперечки. Це виражено у фразеологізмах *не може (не могло) бути (й) мови про що* (щось є неможливим), *мову перебити* (перервати когось під час мовлення), *не даватися на мову* (не бажати розмовляти). Таке розуміння мови підтверджує її зв'язок не лише з комунікативною злагодженістю, а й з непорозуміннями між людьми.

5. Вираз емоційного стану. Деякі мовні одиниці підкреслюють зв'язок мовлення з емоційним станом особи. Наприклад, *відібрати/відняти/втратити мову* (*трата мови від несподіванки, здивування, хвилювання тощо*), *на мові стати з ким* (поговорити з ким-небудь), *мова/розмова коротка в кого з ким* (бути суворим у розмові), *не до мови* (бути в стані, коли розмова небажана або неможлива), *мова не мовилася* (не мати бажання говорити). Це вказує на тісний взаємозв'язок мови та емоційного стану людини, а також на значну роль мовлення у вираженні настрою та почуттів.

6. Елемент прихованого змісту. У цій групі наявна лише одна одиниця – *езопівська (езопова) мова*, яка позначає спосіб висловлення думок з натяками та

недомовками. Використання поданої фразеологічної одиниці підкреслює можливість існування подвійного змісту в мовленні та підтверджує роль мови у створенні прихованих значень.

Українські фразеологічні одиниці здебільшого зосереджені на функціональності мови як засобу комунікації та інструменту взаємодії між людьми. Вони також підкреслюють здатність мовлення передавати емоційний стан, що проявляється у виразах, пов'язаних із бажанням висловлюватися або втратою здатності говорити під впливом почуттів.

Значна частина фразеологічних одиниць відображає поляризацію комунікативного процесу за параметрами ефективності та неефективності. Наприклад, *знайти спільну мову* символізує успішну комунікацію, тоді як *говорити різними мовами* – її відсутність.

Окремі фразеологізми демонструють полісемантичність, тобто можуть належати до різних семантичних груп залежно від значення, як, наприклад, *відбирати мову*, що в одному випадку позначає позбавлення когось здатності говорити, а в іншому – відображає емоційний стан, реакцію на несподіванку, здивування.

Додатково варто відзначити, що деякі фразеологізми з компонентом *мова* відображають характеристику комуніканта стосовно його мовлення. Характеристика мовців відбивається у таких фразеологічних одиницях: *халкий на мову* (швидкий на язик, тобто балакучий), *скутий на мову/слово* (мовчазний) і *гострий на язик/мову/слово* (той, хто влучно/дотепно говорить).

Отже, українські фразеологічні одиниці демонструють складну й багатовимірну природу концепту *МОВА*, підкреслюючи її роль як основного засобу комунікації, носія емоційного вираження та навіть потенційного джерела конфлікту.

2.2. Поняттєвий складник концепту *LANGUAGE* на матеріалі англійських лексикографічних джерел.

На матеріалі трьох словників англійської мови American Heritage dictionary (2012), Random Webster's English Dictionary (1999) та Collins English Dictionary (1998) було зібрано та проаналізовано дефініції, які визначають лексему *language* (див. Додаток Б).

Проведемо дефініційний та дескриптивний аналіз словникових тлумачень, щоб сформуванати поняттєву складову структури концепту на матеріалі англійських лексикографічних джерел, бо саме лексична система, відображає специфіку мовної картини світу [27, с. 110].

Основним значенням серед проаналізованих дефініцій є потрактування мови як системи усних та писемних символів, яку використовують люди для передачі думок і почуттів: система вираження думок, почуттів тощо за допомогою розмовних звуків або звичайних символів (*a system for the expression of thoughts, feeling, etc., by the use of spoken sounds or conventional symbols*) (58, с. 871), передача думок і почуттів за допомогою системи довільних сигналів, таких як звуки, жести або письмові символи (*communication of thoughts and feelings through a system of arbitrary signals, such as voice sounds, gestures, or written symbols*) (67, с. 988) та комунікація за допомогою системи довільних звуків, письмових символів, знаків або жестів звичними способами із загальноприйнятими значеннями; здатність спілкуватися (*communication using a system of arbitrary vocal sounds, written symbols, sign, or gestures in conventional ways with conventional meanings; the ability to communicate in this way*) (61, с. 744).

У словниках American Heritage dictionary (2012) та Collins English Dictionary (1998) подані додаткові підпункти до визначень, які пов'язані безпосередньо із основним значенням та розширюють його, уточнюючи певні аспекти: *мова (language)* – це (1) **упорядкована система правил** (*...a system including its rules for combining its components, such as words*), *system of linguistic signs or symbols*), (2) **особлива складова певної нації чи спільноти** (*...a system as used by a nation, people, or other distinct community; a body of words and the system for their use common to a people of the same community or nation, the same*

geographical area, or the same cultural tradition: the French language). Подані значення є похідними від основного, вони уточнюють його, але не змінюють суть.

До **ближньої периферії** зараховуємо такі визначення лексеми *language*:

- **Набір професійних термінів** (*the special vocabulary and usages of a scientific, professional, or other group* (спеціальна лексика, яку використовують в науковій, професійній сфері чи певній групі)): *language of algebra* (мова алгебри), *medical language* (мова медицини), *the language of mathematics* (мова математики), *language of legal documents* (мова юридичних документів).
- **Стиль мовлення/письма** (*a characteristic style of speech, a particular manner of verbal expression* (характерний стиль мовлення, особлива манера словесного вираження)): *Shakespearean language* (мова Шекспіра), *language of poetry* (мова поезії), *flowery language* (букв. квітчаста мова, пишномовність).
- **Невербальна комунікація** (*communication of thought, feeling, etc., through a nonverbal medium* (передача думок, почуттів і т. д. через невербальне середовище)): *body language* (мова тіла); *the language of flowers* (мова квітів), *language of love* (мова кохання), *sign language* (мова жестів).

Менш частотними є визначення зараховані до **дальньої периферії**:

- **Система програмування** (*computers: system of symbols and rules used for communication with or between computers* (комп'ютери: система символів і правил, що використовуються для взаємодії з/між комп'ютерами)): *programming language* (мова програмування).
- **Засіб комунікації тварин** (*the means of communication used by animals* (засіб спілкування, який використовують тварини)): *the language of birds* (мова птахів), *the language of dolphins* (мова дельфінів).

Застосувавши прийом дефініційного аналізу, виокремлюємо шість лексико-семантичних варіантів лексеми *language*, що формують базові поняттєві ознаки концепту:

- 1) Вербальна система вираження людських думок, складається з набору усних звуків чи писемних символів;
- 2) Система комунікації певної спільноти, етнічної групи або країни (French language, dialect);
- 3) Стиль мовлення, притаманний комусь або вживаний у різних сферах людської діяльності, різних комунікативних ситуаціях (poetry language, medical language, language of law);
- 4) Використання жестів, знаків та рухів для вираження ідей та почуттів (body language, language of love);
- 5) Засоби спілкування серед усіх інших істот, окрім людей (language of birds, language of dophins);
- 6) Система кодування в програмуванні (programming language).

Для детальної характеристики семантичної структури концепту, залучаємо аналіз синонімів лексеми *language*. Залучаємо словник «English Dictionary & Thesaurus» (2008), де подають такі синоніми до лексеми *language*: *accents* (акценти), *articulation* (артикуляція), *conversation* (розмова), *dialect* (діалект), *diction* (дикція), *discourse* (дискурс), *expression* (вислів), *idiom* (ідіома), *jargon* (жаргон), *parlance* (професійна мова), *phraseology* (фразеологія), *slang* (сленг), *speech* (мовлення, промова), *style* (стиль), *talk* (розмова), *terminology* (термінологія), *tongue/mother tongue* (мова/рідна мова), *utterance* (висловлювання), *vernacular* (просторіччя).

Перелічені синоніми охоплюють чотири синонімічні ряди:

1) **Вербальне вираження людиною думок:**

- Articulation – the act of giving an utterance or expression (процес чіткої вимови слів та звуків) (Merriam-Webster Dictionary Online);
- Discourse – verbal interchange of ideas (вербальний обмін ідеями) (Merriam-Webster Dictionary Online);

- Conversation – exchange of spoken words/oral exchange of sentiments, observations, opinions, or ideas (усний обмін думками/спостереженнями) (Merriam-Webster Dictionary Online);
- Speech – the communication or expression of thoughts in spoken words (комунікація, словесне висловлювання думок) (Merriam-Webster Dictionary Online);
- Talk – the act or an instance of talking (загальна розмова) (Merriam-Webster Dictionary Online);
- Utterance – vocal expression (звукове оформлення) (Merriam-Webster Dictionary Online).

Окреслені синоніми мають спільні семи, які характеризують здатність людини виражати думки та почуття, обмінюватися поглядами та інформацією, використовуючи усні та письмові засоби.

2) Система комунікації групи/спільноти/країни:

- Accent – the way in which people in a particular area, country, or social group pronounce words (охоплює тільки фонетичні особливості) (Cambridge Dictionary Online);
- Dialect – regional variety of language distinguished by features of vocabulary, grammar and pronunciation (Merriam-Webster Dictionary Online);
- Tongue – spoken language (*mother tongue* (рідна мова) – one's native language; *native language* – the first language that someone learns (тобто мова, яку людина вивчила першою)) (Cambridge Dictionary Online).

Перелічені синоніми мають спільні семи, які вказують на діалект чи певну мову в межах суспільства чи країни.

3) Мова певної сфери діяльності:

- Idiom – the language peculiar to a people or to a district, community, or class (Merriam-Webster Dictionary Online);

- Jargon – the technical terminology or characteristic idiom of a special activity or group (Merriam-Webster Dictionary Online);
- Phraseology – a manner of organizing words and phrases into longer elements (Merriam-Webster Dictionary Online);
- Slang – language peculiar to a particular group (Merriam-Webster Dictionary Online);
- Terminology – the technical or special terms used in a business, art, science, or special subject (Merriam-Webster Dictionary Online).
- Vernacular – an expression or mode of expression that occurs in ordinary speech rather than formal writing (Merriam-Webster Dictionary Online).

До цього синонімічного ряду належать синоніми, які містять семи на позначення мовленнєвої діяльності людей певної сфери професійної діяльності.

4) *Стиль/спосіб мовлення:*

- Diction – the manner in which words are pronounced (Cambridge Dictionary Online);
- Expression – a word or group of words used in a particular situation or by particular people (Cambridge Dictionary Online);
- Parlance – a group of words or style of speaking used by a particular group of people (Cambridge Dictionary Online);
- Style – a distinctive manner of expression (as in writing or speech) (Merriam-Webster Dictionary Online).

Зазначені синоніми мають спільні семи, що вказують на притаманний комусь стиль або спосіб висловлення.

Отже, проаналізувавши синонімічні ряди лексеми *langauge*, ми можемо стверджувати про її багатогранність та полісемічний характер. Виокремлені синоніми вказують на ключові ознаки мови в англійськомовному просторі, розкриваючи основні функції мови: *langauge* – це засіб вираження думок, система комунікації спільноти/народу, мовлення людей певної сфери діяльності та стиль/спосіб висловлення. Найбільш поширеними

характеристиками є розуміння *language* як вербального вираження думок (*articulation, discourse, conversation, speech*), а також як системи мови, пов'язаної з конкретним суспільством або культурою (*accent, dialect, tongue* (частіше *mother tongue*)). Окремо відзначаємо роль мови у професійній діяльності та особливості, що відображають специфіку мовлення певних груп людей (*idiom, jargon, slang, terminology*).

Фразеологія відіграє важливу роль у репрезентації концепту LANGUAGE, адже відображає усталені мовні уявлення про функції концепту, особливості та значення в комунікативному процесі, тому аналіз англійських фразеологізмів дозволяє виокремити основні сфери концептуалізації мови. Залучивши словники «McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs» та «English Dictionary & Thesaurus», формуємо вибірку з 9 фразеологічних одиниць (див. Додаток Г).

Фразеологічні одиниці англійської мови теж розподіляємо за семантичними категоріями, однак їхня кількість менша, ніж в українській вибірці, тому в межах зібраних для аналізу фразеологічних одиниць виокремлюємо три семантичні групи: «засіб порозуміння», «чіткий виклад думок», «експресивність висловлення»:

1. Засіб порозуміння. Англійська мова також має вирази, що підкреслюють здатність мови об'єднувати людей та сприяти їхньому взаєморозумінню. До цієї групи належать *speak/talk the same language* (мати схожі погляди, ідеї), *speak someone's language* (говорити у спосіб, що зрозумілий співрозмовнику). Це демонструє спільні риси концептуальної структури англійських та українських фразеологізмів, зокрема у групі «засіб порозуміння».

2. Чіткий виклад думок. В англійських лексикографічних джерелах значну увагу приділено чіткості й доступності мовлення. Це виражено у фразеологізмах *in plain language* (простою, зрозумілою мовою), *put something into a plain language* (викладати щось просто), *say/write something in a plain language* (сказати/написати щось простою мовою), *in so many words* (чітко, прямо). На відміну від української вибірки, де переважають одиниці, що

стосуються самого процесу комунікації, англійські фразеологічні одиниці передають спосіб викладу думок, акцентуючи увагу на важливості простоти мовлення та зрозумілості для співрозмовника.

3. Експресивність висловлення. В англійськомовних словникових джерелах наявні також фразеологічні одиниці, що виконують емоційно-виражальну функцію. Це, наприклад, відображено у фразеологізмах *use foul language* (вживати нецензурну лексику), *use strong language* (висловлюватися різко, жорстко), *language that would fry bacon* (передає значення, що хтось використовує лайливу мову). Важливо зазначити, що ці вирази мають евфемістичний характер, що свідчить про уникнення прямого називання обценної лексики.

В англійській мові виокремлюємо три основні семантичні групи фразеологічних одиниць, що репрезентують концепт LANGUAGE: *засіб порозуміння, чіткий виклад думок, експресивність висловлення*. На відміну від українських відповідників, англійські фразеологізми в більшості підкреслюють функцію мови як засобу досягнення порозуміння (*speak the same language* – мати схожі погляди, ідеї; *speak someone's language* – говорити у спосіб, зрозумілий співрозмовнику).

Важливим аспектом для виокремлення є чіткість та доступність мовлення. В англійській мовній традиції значна увага приділяється зрозумілості висловлення, що відображається у фразеологізмах *in plain language, put something into plain language*.

Особливістю англійської вибірки є наявність фразеологізмів, що підкреслюють експресивність мовлення, зокрема вживання лайливої та емоційно-забарвленої лексики (*use foul language, strong language, language that would fry bacon*). Ці вирази, як правило, мають евфемістичний характер, що свідчить про культурну традицію уникнення прямого позначення обценної лексики. Подані вирази вказують на те, що мова може мати емоційний вплив на реципієнта і містити різне емоційне забарвлення.

Отже, проаналізовані фразеологічні одиниці у своїй більшості наголошують на практичних аспектах використання мови – її здатності сприяти взаєморозумінню, важливості чіткого висловлення думок та емоційного впливу на комуніканта.

2.3. Порівняння поняттєвих складників концептів **МОВА / LANGUAGE**

Провівши компаративний аналіз, з'ясуємо, що ядерні значення концепту **МОВА** і **LANGUAGE** різняться. В українських тлумачних словниках превалює домінування семи «засіб спілкування», що відображає когнітивний потенціал людини формулювати думки, обмінюватися роздумами, а також виражати почуття та емоції.

Концепт **LANGUAGE** у своєму поняттєвому складникові містить іншу домінуючу ознаку – «система знаків, звуків та символів», що відображає дещо інакше сприйняття мови, тому зважаємо на це потрактування як на репрезентацію системного підходу до використання мови.

У поняттєвому складникові концепту **МОВА** на периферії маємо такі ознаки, як стиль, мовлення, промова тощо, тоді як на рівні периферії в англійській мові наявна набагато більша кількість поняттєвих значень концепту **LANGUAGE**, котрі вербалізують інші сфери функціонування мови наприклад, *комп'ютерна мова* (computer language), *мова програмування* (programming language), або навіть відображають, що мова притаманна й іншим створінням, окрім людей: *мова дельфінів* (language of dolphins), *мова птахів* (language of birds) тощо. Знаходимо також відмінне потрактування мови притаманне англійській як *використання жестів, знаків та рухів для вираження ідей та почуттів*, наприклад, *мова тіла* (body language), *мова кохання* (language of love) та подібні.

У межах лексикографічних джерел обох мов віднаходимо схожу за семантикою дефініцію – потрактування мови як *системи комунікації певної спільноти, етнічної групи або країни* (*French language, dialect*) та найменування

загальноприйнятої системи комунікації в межах суспільства (державна мова, національна мова, материнська мова, іноземна мова; мова жива, рідна мова). Однак в словникових статтях англійської мови немає таких словосполучень як державна мова та національна мова, які б відображали приналежність англійської до мови певної держави. Такий підхід, можливо, зумовлений глобальним ужитком англійської мови в різних країнах, зокрема і в Сполучених Штатах, де нею послуговуються всі, хоча вона не є державною чи національною мовою.

Англійські тлумачні словники джерела не містять словосполучення *рідна мова*, що вказує на загальний виклад інформації стосовно мови, який не надає їй конкретного статусу та не передає ставлення мовців до цього явища, хоча в словникові синоніми англійської мови наявний ужиток словосполучки *mother tongue* (букв. материнська мова) як відповідне потрактування мови, засвоєної з дитинства. Українські тлумачні словники надають широкий перелік ілюстративного матеріалу, зокрема дібраного з літературних творів українських класиків, що налічує багато вживань словосполучення *рідна мова* та відповідних синонімів – *рідне слово*, *наша мова* в різних контекстах. Таке вживання вказує на емоційне ставлення українців до мови, зумовлене важкими історичними часами.

Порівняння синонімічних рядів надає можливість віднайти відмінності в структурі концептів *MOVA/LANGUAGE*. В українській мові маємо потрактування мови як елемента комунікації, який різниться залежно від соціальної чи територіальної приналежності особи: *говір*, *наріччя*, *діалект*, *балачка* тощо. На противагу такому сприйняттю мови, поняттєвий складник концепту *LANGUAGE* вміщує більше сфер функціонування мови, передаючи її основні різновиди та поняття, які з нею корелюють. Наприклад, синонімічні ряди англійської лексеми *language* відображають репрезентацію процесу мовлення (*speech, talk, articulation, conversation*); розподіл за сферою діяльності (*terminology, slang, jargon, vernacular*), територіальною приналежністю (*accent, dialect, tongue*). Тому, проаналізувавши синоніми до слова-імені концепту у

двох мовах, встановлено, що в українській мові це поняття пов'язано з розмовним стилем мовлення і національною ідентичністю, тоді як в англійській мові спостерігаємо тенденцію до структурованості та систематизації мовлення.

В словниковому обігу української мови відображено більшу кількість фразеологізмів з компонентом «мова» порівняно з англійською мовою. Для узагальнення та зіставлення результатів аналізу лексикографічних джерел в обох мовах можна застосувати розподіл фразеологічних одиниць на домени. Порівнюючи фразеологізми з компонентом мова в українській та langue у французькій відповідно, Т. Фанагей зазначає, що фразеологічні одиниці, зокрема української мови можна розподіляти за доменами, які відображають певні когнітивні ознаки мови:

- Домен «мова – здатність» (*вести мову, відібрати мову* тощо);
- Домен «мова – засіб» (*говорити різними мовами, знайти спільну мову та інші*);
- Домен «мова – розмова» (*не даватися на мову, мова не мовилася* і т.д.) [31, с. 118 – 119].

У нашому дослідженні, домен «мова – здатність» корелює з семантичними групами *засіб комунікації* і *здатність говорити*, «мова – засіб» співвідносимо з семантичними групами *засіб порозуміння* та *елемент прихованого змісту*, а домен «мова – розмова» охоплює групу *джерело конфлікту* та *вираз емоційного стану*.

Характерною ознакою українських фразеологізмів є опис людини з огляду на її мовлення (*хапкий на мову, скупий на мову/слово, гострий на мову/слово/язик*), що не відображено в англійських лексикографічних матеріалах.

На основі фразеологізмів зі словників англійської мови, можемо аналогічно виокремлювати домени (налічуємо два). Вони вказують на взаємозв'язок мови з іншими сферами, як наприклад, з інтелектуальною працею, соціалізацією тощо:

- Домен «мова – здатність» складається з семантичних груп «чіткий виклад думок» (*in plain language; put something into a plain language; in so many words*) та «експресивність висловлення» (*use foul language; use strong language; language that would fry bacon*);
- Домен «мова – засіб» охоплює семантичну групу «мова як засіб порозуміння» (*speak/talk the same language; speak someone's language*).

Отже, спостерігаємо, що концепт **МОВА** є більш розвиненим в українській фразеології, тобто мова посідає важливе місце в українській ментальності, бо розглядається різносторонньо – як засіб комунікації з іншими, що охоплює аспекти порозуміння чи конфлікту, є когнітивною здібністю людини висловлюватися та виразником емоційного стану. Англійська мова налічує всього дев'ять фразеологічних одиниць, які розподіляємо в межах двох доменів, зокрема мова слугує здатністю чітко висловлюватися, щоб досягати успішної комунікації, охоплює психологічний аспект – уміння підлаштовуватися під співрозмовника (вираз *speak someone's language* передбачає від людини говорити те, що інші хочуть почути), а також мова може надавати можливості для експресивного висловлення (*use foul language; use strong language*).

Висновки до розділу 2

Проведений дефініційно-компонентний аналіз на матеріалі лексикографічних джерел підтверджує складну семантичну будову концептів **МОВА / LANGUAGE**. З'ясовано, що ядро концепту **МОВА** позначає домінування семи «засіб спілкування», тому спостерігаємо акцент на мовленні, комунікації та когнітивній здатності формулювати думки. На периферії переважають такі поняттєві ознаки, як *стиль, мовлення, промова* тощо. Концепт **LANGUAGE** має іншу домінуючу ознаку – «система знаків, звуків та символів», що свідчить про структурно-функційний підхід до розуміння мови.

На рівні периферії в англійській мові простежуємо ширший перелік значень концепту, які охоплюють не лише людське мислення, але й інші аспекти існування та функціонування мови (*computer language, programming language, language of dolphins, language of birds i pod.*).

Отже, можемо стверджувати, що в українській мові аналізований концепт розглядають переважно як процес міжособистісної взаємодії, тоді як англійська традиція трактує її як систему, що виконує роль засобу кодування інформації та її передавання.

Зіставний аналіз синонімічних рядів свідчить про відмінності в структурі концептів *MOVA / LANGUAGE*. В українській мові переважає антропоцентричне розуміння мови як засобу спілкування, що відображає певні соціальні й територіальні особливості. Натомість англійський концепт *LANGUAGE* має більш універсальний характер, адже охоплює не тільки комунікативно-когнітивний аспект мови, але й інші сфери її функціонування.

Порівняльний аналіз синонімів до слова-імені концепту у двох мовах дозволив встановити, що в українській мові поняття «мова» частіше пов'язується з розмовним мовленням і національною ідентичністю (*балакання, балачка, наріччя, говір*), тоді як в англійській мові більший акцент робиться на систематизацію і структурованість мови (*articulation, discourse, terminology*).

В українській мові аналізований концепт є більш розвиненим у фразеології, що свідчить про його велику значущість у світогляді українців, оскільки мова розглядається не лише як засіб спілкування, а й як важливе соціальне та емоційне явище.

РОЗДІЛ 3. ОБРАЗНО-ЦІННІСНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТІВ МОВА / LANGUAGE

3.1. Концептуальні метафори, що виражають образно-ціннісний складник концепту МОВА

Концепт, окрім фіксованої, поняттєвої бази, містить динамічний образно-ціннісний компонент. Він формується та зазнає модифікацій з огляду на різні позамовні фактори, наприклад, зміни політичної ситуації в країні чи світі, вплив глобалізаційних процесів, культурні події тощо. Образно-ціннісний складник концепту МОВА досліджуємо, залучивши основи теорії концептуальної метафори.

У досліджуваних публіцистичних текстах натрапляємо на низку специфічних концептуальних метафор, які засвідчують сутнісні риси концепту МОВА, властиві українській лінгвоспільноті. Очевидно, що події широкомасштабної війни, причини якої агресор мотивував, заперечуючи право українців на національне самовизначення, вплинули на сприйняття одного з основних концептів, який формує уявлення про національну ідентичність. Як зауважила Г. Сюта, з початку повномасштабної війни у свідомості більшості українців сталася когнітивна перебудова: «змінилося співвідношення між розумінням мови як засобу спілкування та як символом національної ідентичності, прийшло усвідомлення того, що мова є фундаментальною ознакою самодостатньої, історично, політично й культурно реалізованої нації і засобом її не декларативної, а реальної консолідації» [14, ст. 385].

Ми погоджуємось з цим твердженням, оскільки, проаналізувавши дібраний матеріал, натрапили на різні приклади концептуальних метафор, які засвідчують відповідне ставлення до мови: МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ, МОВА – ЗБРОЯ, МОВА – ЦІННА РІЧ, МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ тощо. Усі

вони наповнюють образно-ціннісну складову концепту МОВА, відбиваючи унікальні риси сприйняття мови, яке сформувалося у свідомості українців унаслідок постання прямої загрози нищення української нації. Водночас у структурі концепту наявні й такі компоненти, які безпосередньо не залежать від сучасних подій.

Найчастіше в публіцистичних текстах українською мовою трапляються концептуальні метафори, які утворені на основі конвенційних метафор, а саме онтологічних: МОВА – ПРЕДМЕТ, МОВА – ІСТОТА тощо. Такі метафори є універсальними для багатьох мов (на відміну від образних), адже утворюються на базі відомих людині понять.

Онтологічну метафору МОВА – ПРЕДМЕТ виокремлюємо у таких фрагментах дискурсу:

*Втім, така гетерогенність виникає не лише через різні країни виходу, звідки люди **привозять свої мови**, культурні звички й досвід; Розповім про один випадок, що добре **ілюструє мої слова** (Український тиждень, 05.12.2022).*

У першому прикладі, вираз «люди привозять свої мови» слугує проявом онтологічної метафори, де мову уявляють як матеріальний об'єкт або певний предмет, який можна переносити чи привозити з собою. Тобто використання у цьому контексті дієслова *привозять* схоже з тим, як люди привозять свої речі. Тому застосування такої метафори може вказувати на сприйняття мови як чогось матеріального, що може бути перенесене з одного місця на інше. Важливим є той ряд феноменів, до якого зараховано мову – *культурні звички і досвід*, її невіддільність від «власника» (носія мови), зв'язок із минулим життям, домом, який оприявнює цей специфічний «предмет». Істотними є й умови, за яких «люди привозять свої мови» – виїзд за межі Батьківщини, вимушена еміграція для порятунку від війни.

У другому прикладі концепт МОВА вербалізовано через синонім до лексеми імені концепту – *слово (мої слова)*, адже йдеться у тексті про процес мовлення загалом, про те, що власне було сказано. Концептуальна метафора об'єктивується завдяки використанню дієслова *ілюструвати*, що вказує на

мову як об'єкт, який підлягає візуалізації, тобто його можна побачити чи оформити. Власне вживання зазначеного дієслова в переносному сенсі і породжує онтологічну метафору **МОВА – ПРЕДМЕТ**, яка є усталеною та звичною для використання.

Отже, у цьому випадку можна говорити про концептуальну метафору **МОВА – ПРЕДМЕТ**, де мова розглядається як об'єкт, який можна фізично перемістити або візуалізувати. Виокремлена метафора має нейтральну конотацію.

Прояв концептуальної метафори **МОВА – ІСТОТА** фіксуємо в низці інших контекстів, наприклад:

Мова – живий організм і не може залишатися осторонь живих подій (Українська правда, 03.03.2022);

Їхня місія та візія у відновленні історичної справедливості щодо української мови та нації, яка зазнавала утисків століттями (Українська правда, 20.07.2022).

У першому прикладі бачимо, що концептуальна метафора вербалізована на основі зіставлення мови з живим організмом, що виражено експліцитно (*мова – живий організм*). Другий приклад демонструє тісний зв'язок між нацією та мовою, які зазнавали утисків століттями, тому авторка зазначає, що важливим є відновлення справедливості. Тобто у цьому тексті мова постає як особа, що зазнавала утисків, обмежень у правах та несправедливого ставлення. У першому прикладі конотація є нейтральною, а в другому – негативно-оцінною.

З-поміж конвенційних метафор виокремлюємо приклад використання структурної, що відображає мову як певний простір для існування:

*Вже у Києві, знайомлячись з українськими україномовними авторами та перекладачами особисто, читаючи їхні тексти, слухаючи їх під час фестивалів, я зрозуміла, що **буття саме в українській мові** – це про важливу для мене причетність, якоюсь мірою про розділення хліба та вина з тими, хто*

поруч, про можливість не лише чути, а й відповідати. Це про певний спільний простір діалогу (Українська правда, 24.07.2022).

У цьому прикладі лексема *буття* позначає, що мова може бути простором у якому можна знаходитись фізично, про що говорить авторка статті, яка описує враження, які в неї склалися від перебування в українськомовному оточенні. Отже, виокремлюємо концептуальну метафору **МОВА – ПРОСТІР**.

У згаданому фрагменті прочитується й алюзія до ідей М. Гайдеггера, висловлених у праці «Дорогою до мови». Знаний німецький філософ, розкриваючи сутність мови, оперує різними метафорами, зокрема й просторовою, наприклад: «Якщо це правда, що властиве місце перебування буття людини міститься в мові, незалежно від того, знає вона це чи ні, тоді той досвід, що ми його набуваємо з мовою, торкнеться нас у найпотемніших глибинах нашого буття» [3, с. 135]. Попри можливу вторинність вжитої в публіцистичному тексті метафори, її вияв як переосмислення раніше відомих висловлювань, вважаємо прикметним появу концептуальної метафори **МОВА – ПРОСТІР** в українському публічному дискурсі. Ця метафора сприймається як актуальна, важлива для сприйняття сутності мови в українській лінгвокультурі, де простір рідної мови протиставлений просторові мови чужої.

В українських публіцистичних текстах трапляються також концептуальні метафори, які вербалізуються за допомогою образних метафор. Наприклад, у наступних висловленнях наявна концептуальна метафора **МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ**: *Так історично склалося, що ми, криворіжці, звикли переважно розмовляти російською мовою, але зараз мова – це також наша зброя* (Українська правда, 04.07.2022); *Мова – то є наша зброя* (Українська правда, 10.11.2022) У цьому контексті мова прирівнюється до засобу захисту, до зброї. Прикметним є час оприлюднення згаданих висловлювань – ще до початку широкомасштабного вторгнення, коли українці ще не взяли за справжню зброю, щоб захистити свої домівки. Проте мову подано не як єдину зброю, а один із її різновидів: «мова – це **також** наша зброя».

В українському культурному просторі метафору **МОВА – ЗБРОЯ** представлено однією з найвідоміших поезій Лесі Українки «Слово, чому ти не твердая криця...»:

Слово, моя ти єдина зброя,
 Ми не повинні загинуть обоє!
 Може, в руках невідомих братів
 Станеш ти кращим мечем на катів [29, с. 86].

Можемо простежити відмінності у сприйнятті свого становища і ролі мови. У сучасних публіцистичних текстах бачимо множину суб'єктів, які володіють мовою-зброєю. Крім того, мова не сприймається як єдина зброя, що захищає від ворожого російського світу. Очевидно, що спільнота має на увазі й інші засоби захисту.

Загалом метафора вказує на те, що в умовах конфлікту, зокрема війни або боротьби, мова може бути використана для захисту інтересів, ідей або поглядів, подібно до того, як зброя використовується для захисту та протистояння ворогу. Така концептуальна метафора підкреслює важливість мови як інструменту впливу, який може бути використаний для єднання та захисту національних інтересів.

Отже, у згаданому висловленні виокремлюємо концептуальну метафору **МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ**, де мова виступає не лише як засіб комунікації, але й ефективний інструмент захисту і впливу, що дає змогу вирішувати складні ситуації та вести боротьбу за свої переконання. Зазначена концептуальна метафора має позитивну конотацію.

Наступний приклад ілюструє концептуальну метафору **МОВА – СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ**:

Я сів за передмову і зрозумів, що багато чого навколо перегукується з книжкою. Наприклад, «паляниця». Це слово-шібболет, слово-пароль. Такі слова використовувались, аби відрізнити своїх від чужих (Українська правда, 01. 06. 2022).

Засобом вербалізації концепту *МОВА* в цьому фрагменті є лексема *слово*. Концептуальна метафора *МОВА – СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ* показує, що в умовах війни українці використовують мову як елемент упізнання та виокремлення своїх співгромадян з-поміж ворогів. На початку повномасштабного вторгнення це було проблемою, адже багато українців говорили російською, хоча знали українську мову, тому перемикування мовного коду власне на українську допомагало пройти процес ідентифікації.

Водночас цей приклад можна інтерпретувати як образну метафору, яка утворилася в наслідок переосмислення загальної, конвенційної метафори «мова – зброя», адже в сучасних реаліях *слово* також стало маркером для розрізнення «своїх» та «чужих», що неодноразово використовувалося українськими військовими, слугувало захистом та рятувало багато життів [14, с. 384]. Отже, концептуальна метафора *МОВА – СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ* має позитивну конотацію.

Концептуальні метафори сформовані на основі порівняння трапляються дещо рідше. Зокрема, виокремлюємо такі: *МОВА – ЗБРОЯ*, *МОВА – ДЗЕРКАЛО*, *МОВА – ДІМ*.

В одному з публіцистичних джерел натрапляємо на концептуальну метафору *МОВА – ЗБРОЯ*, побудовану на основі порівняння: *Мова ж як той старовинний японський меч – може вражати своєю історією і красою десь під музейним склом, але не варто забувати, що це все ще холодна зброя, яка за певних обставин може бути смертельно небезпечною* (Українська правда, 01.06.2022). Мова порівнюється з мечем, який може вражати красою й одночасно бути небезпечною зброєю. Отже, концептуальна метафора *МОВА – ЗБРОЯ* в цьому випадку відображає силу та вплив, які може мати мова, а також потенційну небезпеку.

Концептуальна метафора *МОВА – ДЗЕРКАЛО* наявна в реченні *Мова – дзеркало, вона все відображає* (Українська правда, 01.06.2022), де також вбачаємо використання метафоричного порівняння. Виокремлена метафора ґрунтується на порівнянні між мовою та дзеркалом, підкреслюючи що мова,

подібно до дзеркала, відображає реальність та зміни, які відбуваються в межах суспільства.

Доволі часто натрапляємо на випадки, коли в одному публіцистичному тексті наявні декілька концептуальних метафор. Наприклад, у наступному фрагменті можна помітити декілька концептуальних метафор: *З третього ж боку, я сприймала слова як домівку, бо мова – чи не єдине, що в людини можна відібрати силою хіба разом з життям; Але після 24 лютого російські війська відібрали в мене навіть мову матері – вочевидь, Росії виявилось замало мого дому в Донецьку й вкраденої молодості (Український тиждень, 24.07.2022)*

Спершу виокремлюємо концептуальну метафору **МОВА – ЦІННА РІЧ**, бо у цьому контексті мову описують як цінний об'єкт, бо мову *можна відібрати силою*, і тому вона отримує об'єктивацію, як річ, що має важливу роль для самого існування людини (*можна відібрати силою хіба разом з життям*). Ця метафора вказує на те, що мова розглядається як щось надзвичайно цінне, що перевищує просто засіб комунікації і стає чимось, без чого людина втрачає своє існування чи відчуває порожнечу. Вона відображає значущість мови не лише як засобу передавання інформації, але й як фундаментальної складової людської духовності та самосвідомості.

Інша концептуальна метафора **МОВА – ДІМ** розширює ідею значущості мови. У цьому контексті лексема *слово* синонімічно позначає *мову*, а отже теж слугує вербалізатором концепту **МОВА** в поданому прикладі. У вжитку цього художнього засобу простежуємо ідею того, що забрати мову (відібрати силою) – це те саме, що позбавити людину власного дому. Тобто, маємо порівняння мови з домом, що вказує на її важливість, закріплену в українській ментальності. Отже, у наведеному прикладі маємо одразу дві концептуальні метафори **МОВА – ЦІННА РІЧ** та **МОВА – ДІМ**, які мають позитивне аксіологічне значення для української лінгвоспільноти та допомагають підкреслити важливість мови як обов'язкової складової людського буття.

В одному контексті можуть взаємодіяти концептуальні метафори різного характеру. Наприклад, наступний фрагмент репрезентує поєднання

концептуальних метафор **МОВА – ПРЕДМЕТ** та **МОВА – ІСТОТА**: *Як не дивно це звучить, з дому в Донецьку я **взяла з собою** свою українсько-російську **мову**, **рятуючи її та себе** від ‘русского мира’ (Українська правда, 24.07.2022).*

Концептуальну метафору **МОВА – ПРЕДМЕТ** у цьому контексті об’єктивує вираз «взяла з собою», що надає мові певної матеріалізації, подібно до того, як людина бере з собою предмети або речі. Ця метафора вказує на те, що мова розглядається як щось конкретне, що можна взяти з собою, що можна врятувати. Вона підкреслює важливість мови як невід’ємної частини ідентичності (*свою українсько-російську мову*) та як засобу захисту від певних впливів чи небезпек.

Аналізована метафора переосмислює абстрактне поняття, переводить мову у матеріальний вимір, що вможлиблює розвиток ще однієї концептуальної метафори в цьому контексті – **МОВА – ІСТОТА**. Її можна простежити завдяки вживанню фрази «*рятуючи її та себе*». Авторка тексту вказує, що під час війни вона намагалася рятувати себе та мову, прирівнюючи останню до людини або ж до істоти, що теж потребує рятунку.

Отже, у цьому фрагменті мова порівнюється з предметом, який можна переносити, що формує концептуальну метафору **МОВА – ПРЕДМЕТ**. А також мову можна порівняти з людиною, яку треба рятувати, тобто у цьому контексті одночасно також функціонує метафора **МОВА – ІСТОТА**, що відображає глибокий та емоційний зв’язок мови з особистістю.

У наступному фрагменті з публіцистичної статті реалізуються концептуальні метафори **МОВА – ЖЕРТВА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ** та **МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ**: *Про **переслідування української мови** у Російській імперії широкому загалу більше відомо, однак, описуючи події буремного ХХ ст. зазвичай не вказують і на той факт, що на територіях України, окуповані Польщею, Румунією та Угорщиною так само забороняли поширення кирилиці (як символу української ідентичності, поряд з мовою) і насаджували вживання латинки (Українська правда, 09.01.2022).*

Засобом вербалізації першої метафори є лексема «переслідування», що експлікує тяжкі історичні умови, в яких існувала та функціонувала українська мова за колоніальних часів. Зокрема, у різні періоди українську мову забороняли, адже вона була символом ідентичності українського народу, що було неприйнятним для російської імперії і, отже, окремішність української нації заперечували імперські наративи. З цього контексту виводимо ще одну концептуальну метафору, важливу для української лінгвоспільноти: **МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ**. Нині відбулося переосмислення мови, і більшість потрактовує її як маркер національної ідентичності, що, як зазначає Г. Сюта, відображає перекодування мовних цінностей в українській лінгвоспільноті [14, с. 384].

Концептуальна метафора **МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ** наявна і в наступному прикладі: *Цьогоріч свято має особливе значення, адже в умовах великої війни Росія не лише вбиває й катує людей, руйнує та знищує міста, але й зазіхає на наші цінності та символи – те, що ідентифікує нас як українців. Одним із ключових символів завжди була, є і буде українська мова* (Українська правда, 09.11.2022).

З контексту стає зрозумілим, що мова – це засіб ідентифікації, що не просто важливим, а сакральним елементом, який формує свідомість української лінгвоспільноти. Вислів «зазіхає на наші цінності та символи» має негативну оцінку дій росії, що зумовлено використанням дієслова *зазіхати*, тобто «намагатися захопити, позбавити чогось або навіть завдати шкоди» (54). Оскільки далі у контексті згадано, що одним із цих символів, на який зазіхають, є мова, робимо висновок, що в цьому разі варто виокремлювати ще одну концептуальну метафору – **МОВА – ЖЕРТВА**.

За нашими спостереженнями, коли публіцистичні тексти містять декілька концептуальних метафор, то останні можуть бути виражені зовсім різними художніми засобами (1), однаковими (2) або схожими за видовою приналежністю, але різними за типом (3):

1. Онтологічна метафора і порівняння (МОВА – ЦІННА РІЧ та МОВА - ДІМ): *З третього ж боку, я сприймала слова як домівку, бо мова – чи не єдине, що в людини можна відібрати силою хіба разом з життям; Але після 24 лютого російські війська **відібрали** в мене навіть **мову** матері – вочевидь, Росії виявилось замало мого дому в Донецьку й вкраденої молодості (Український тиждень, 24.07.2022).*

2. Онтологічні метафори (поєднання двох: МОВА – ПРЕДМЕТ та МОВА – ЖИВА ІСТОТА): *Як не дивно це звучить, з дому в Донецьку я **взяла з собою** свою українсько-російську **мову, рятуючи її** та себе від ‘русского мира’ Як не дивно це звучить, з дому в Донецьку я **взяла з собою** свою українсько-російську **мову, рятуючи її** та себе від ‘русского мира’ (Українська правда, 24.07.2022).*

Онтологічні метафори (МОВА – ПРЕДМЕТ): *Втім, така гетерогенність виникає не лише через різні країни виходу, звідки люди **привозять свої мови**, культурні звички й досвід; Розповім про один випадок, що добре **ілюструє мої слова** (Український тиждень, 05.12.2022).*

3. Онтологічна й образна метафори (МОВА – ЖЕРТВА (ПЕРЕСЛІДУВАННЯ) та МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ): *Про **переслідування української мови** у Російській імперії широкому загалу більше відомо, однак, описуючи події буремного ХХ ст. зазвичай не вказують і на той факт, що на територіях України, окуповані Польщею, Румунією та Угорщиною так само забороняли поширення кирилиці (**як символу української ідентичності, поряд з мовою**) і насаджували вживання латинки (Українська правда, 09.01.2022); Цьогоріч свято має особливе значення, адже в умовах великої війни Росія не лише вбиває й катує людей, руйнує та знищує міста, але й **зазіхає на наші цінності та символи** – те, що ідентифікує нас як українців. **Одним із ключових символів завжди була, є і буде українська мова** (Українська правда, 09.11.2022).*

Отже, у результаті аналізу зібраного фактичного матеріалу виокремлюємо такі концептуальні метафори: МОВА – ПРЕДМЕТ, МОВА – ІСТОТА, МОВА – ЖЕРТВА, МОВА – ЖЕРТВА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ, МОВА –

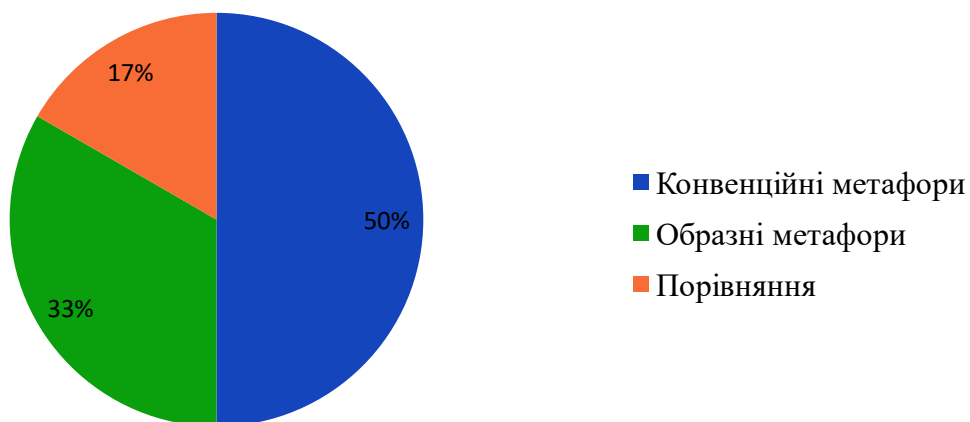
ПРОСТІР, МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ, МОВА – ЦІННА РІЧ, МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ, МОВА – ЗБРОЯ, МОВА – ДЗЕРКАЛО, МОВА – ДІМ.

У таблиці подано співвідношення використання різних типів художніх засобів для виокремлення концептуальних метафор:

Засіб вираження	Концептуальні метафори (загальна кількість)	Відсоткове співвідношення
Конвенційні метафори	МОВА – ІСТОТА (3), МОВА – ПРЕДМЕТ (3), МОВА – ПРОСТІР, МОВА – ЖЕРТВА, МОВА – ЖЕРТВА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ.	50%
Образні метафори	МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ (2), МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ (2), МОВА – ЦІННА РІЧ, МОВА – СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ.	33%
Порівняння	МОВА – ЗБРОЯ, МОВА – ДЗЕРКАЛО, МОВА – ДІМ.	17%

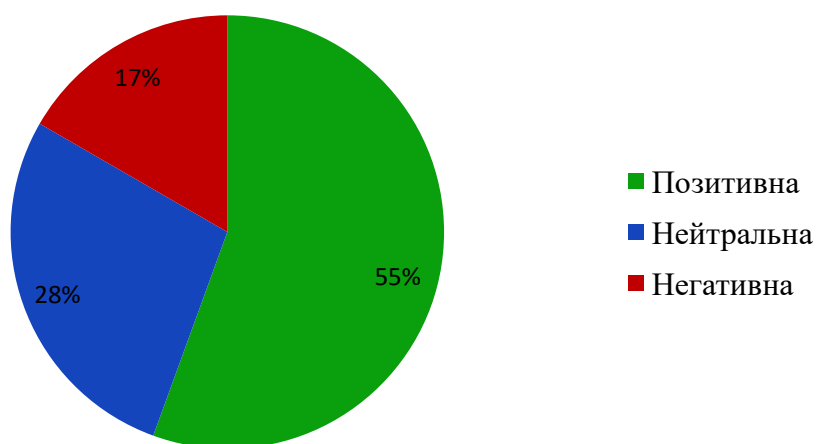
Найбільшою за кількістю є група конвенційних метафор, які формують 50% від усієї кількості виокремлених концептуальних метафор, тому вони є найбільш продуктивним інструментом для концептуалізації мови. Другою за чисельністю є група образних метафор, які становлять 33%. Менш часто натрапляємо на порівняння, які формують концептуальні метафори, маємо 17%.

Засоби вербалізації концептуальної метафори (на матеріалі української публіцистики)

З-поміж конвенційних метафор в досліджуваному матеріалі здебільшого натрапляли на онтологічні: **МОВА – ІСТОТА**, **МОВА – ПРЕДМЕТ**, **МОВА – ЖЕРТВА**, **МОВА – ЖЕРТВА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ**. Наявна також одна структурна метафора **МОВА – ПРОСТІР**. Загалом, проаналізовані метафори містять різні аксіологічні значення, але характерним для українського публіцистичного є те, що більшість концептуальних метафор, що репрезентують мову, мають позитивну конотацію (55%).

Оцінна конотація концептуальних метафор концепту **МОВА**

3.2. Концептуальні метафори як виразник образно-ціннісного складника концепту LANGUAGE

Однією з найбільш поширених концептуальних метафор, наявних в аналізованих американських публіцистичних джерелах, є конвенційна метафора, онтологічного типу. Таку метафору фіксуємо у різних контекстах.

Концептуальна метафора **МОВА – ПРЕДМЕТ**, де мову характеризують як матеріальний об'єкт, фігурує в різних контекстах:

This book was translated into more than a dozen languages (The Conversation, 25.07.2022);

He gradually finds a language with which to respond to Connie as a woman he loves rather than a lady he serves (The Conversation, 02.12.2022);

Now, a new study in the journal Psychonomic Bulletin & Review has taken on that question and concluded that if you want to clean up the language, the best way is to lean on words that contain what are known as approximants—sounds that include the letters I, L, R, W, and Y, formed by passing air between the lips and the tongue, which are not touching when the sound is pronounced (TIME, 06.12.2022).

У поданих прикладах концептуальну метафору **МОВА – ПРЕДМЕТ** репрезентує експліцитно виражена онтологічна метафора. З-поміж прикладів помітним є те, що здебільшого метафори такого типу мають нейтральну конотацію. Вона вербалізується завдяки використанню в різних контекстах таких виразів як *десятки мов* (*a dozen languages*), *знаходять мову* (*finds a language*), *очищати мову* (*to clean up the language*). Лексема *dozen* (десяток, десятки) вказує на кількісну семантику щодо мови, тобто мов багато та їх можна порахувати. Отже, відбувається об'єктивація мови, її репрезентація як предмета. Інші приклади ілюструють, що засобом вербалізації концептуальної метафори **МОВА – ПРЕДМЕТ** можуть слугувати дієслова, як наприклад, *знаходити* (*to find*) або *очищати* (*to clean up*). Вони теж впливають на наше сприйняття мови, і закріплюють у свідомості образ того, що мова може мати певну матеріальну форму, з нею можна виконувати ті самі дії, які ми зазвичай

використовуємо щодо речей. Отже, вживання подібних лексем додає мові матеріалізації, тому вона сприймається вже не як абстрактне явище, а конкретний об'єкт чи предмет.

В аналізованому матеріалі натрапляємо також на концептуальну метафору **МОВА – РЕСУРС**, наприклад: *The short-term memory capacities of all groups were the same, demonstrating all the children had **the ability to store language** in their short-term memories for immediate use* (The Conversation, 14.02.2022). Об'єктивація відбувається за допомогою предикату *store* (зберігати, накопичувати). Маємо прояв онтологічної метафори, що формує образ мови як певного ресурсу, який можна зберігати, поповнювати з часом і використовувати за потреби.

У процесі аналізу фактичного матеріалу натрапляємо на випадки, де онтологічна метафора реалізує концептуальну – **МОВА – ІСТОТА**. Наприклад: *There's incredible **power in what language can do** for a human. Through language and dialogue we dispel stereotypes and cultivate collaboration* (TIME, 08.06.2022).

Засобом, який вербалізує зазначену концептуальну метафору, слугує модальна конструкція *can do* (*може зробити*), що вказує на те, що мова має неабияку чи то *неймовірну силу* (*incredible power*) для впливу на людину, а також потенційно має змогу виконувати дію, як людина. Репрезентовано це модальним дієсловом *can* (*могти*) та предикатом *do* (*робити*), які зазвичай стосуються суб'єктів-істот.

Загалом, концептуальна метафора **МОВА – ІСТОТА** фігурує доволі часто в публіцистичних текстах про мову, простежуємо це на прикладі декількох різних фрагментів:

*When did humans first begin to speak, which speech sounds were uttered first, and when did **language evolve** from those humble beginnings?* (The Conversation, 08.08.2022);

*The initial ability to produce speech sounds was the spark that led to the **gradual evolution of language*** (The Conversation, 08.08.2022);

Grammatical language did not evolve overnight (The Conversation, 08.08.2022);

*Because language is unique to humans and so different from anything else in the animal kingdom, researchers don't really think language was invented; instead we think **it** (language) **evolved** during human beings' evolution from other apes* (The Conversation, 08.08.2022);

*These changes likely started out as dialect variants that became more distinct as groups of speakers were separated and new **languages evolved** – with the shifted sounds* (The Conversation, 13.06.2022).

Засобами мовної репрезентації концептуальної метафори **МОВА – ІСТОТА** у цих випадках слугують лексеми *evolve* (еволюціонувати, розвиватися) і *evolution* (еволюція). Ці одиниці передають уявлення про те, що мова розвивається, змінюється, як і будь-який живий організм, що є природнім явищем, звичним для усіх.

Іноді при формуванні цієї концептуальної метафори мова розглядається через встановлення аналогії до того, як розвивалися люди впродовж століть. Отже, простежуємо паралелізм у розвитку мови та людей, оскільки це взаємопов'язані феномени: *it (language) evolved during human beings' evolution from other apes* (мова розвивалася упродовж еволюції від мавп до людей).

Іноді в американському публіцистичному дискурсі натрапляємо на таку концептуальну метафору, як **МОВА – ПЕРЕШКОДА**. Вона репрезентує один із аспектів досвіду користування мовою: іноді мовні розбіжності стають на заваді в провадженні ефективної комунікації. Згадану метафору бачимо в таких прикладах:

*Clinicians are less likely to recognize and treat depressive symptoms in certain groups, including racial and ethnic minorities, men, older adults and people with **language barriers*** (The Conversation, 18.11.2022).

*This is evidenced in the **barriers** they (people) **face due to language*** (The Conversation, 08.08.2022).

У цих реченнях ключовою є лексема *barrier* (бар'єр, перешкода), адже вона репрезентує ідею того, що мова може виявлятися тим бар'єром, що перешкоджає міжособистісному спілкуванню. Тому концептуальну метафору **МОВА – ПЕРЕШКОДА** розглядаємо як ту, що містить негативну конотацію.

У реченні *The majority **under threat** are languages spoken by Indigenous peoples around the world: one is lost every two weeks* (TIME, 08.06.2022) наявна концептуальна метафора **МОВА – ЛЮДИНА В НЕБЕЗПЕЦІ**, що містить негативну конотацію. Ця метафора вербалізується завдяки використанню виразу *under threat* (*нід загрозою*), який стосується мов. Поданий приклад ілюструє, що мові, як і людині, може загрожувати небезпека.

Серед інших типів конвенційної метафори, окрім онтологічної, натрапляємо також і на структурну. Єдиним, однак доволі яскравим, є приклад, який вербалізує концептуальну метафору **МОВА – ТКАНИНА**:

*Most doctors use language that is too complex for their patients to understand, but some have the unique ability **to tailor their language** to meet their patients' communication needs and overcome the confusion that is so common in health care* (The Conversation, 11.01.2022).

Зазначена концептуальна метафора **МОВА – ТКАНИНА** формується на основі структурної метафори, яка вербалізується дієсловом *skroїти* (*to tailor*), що викликає в свідомості асоціацію з тканиною або матеріалом. Тобто у поданому прикладі вибудовується аналогія до тканини, бо, як і вона, мова може набувати необхідної форми. Згідно з контекстом, деякі люди, що можуть «скроїти мову», «перешити» її, підлаштувавши під потреби співрозмовника, матимуть більше успіху в професійній сфері. Висвітлена концептуальна метафора насамперед показує еластичність мови, її здатність до змін та адаптації. Це, ймовірно, характеризує уявлення мовної спільноти про особливості англійської мови, яка достатньо швидко реагує на тенденції та лінгвальні потреби користувача, є мовою глобальної науки, освіти, економіки тощо. З висловлення зрозуміло, що така властивість мови є *унікальною* (*unique*

ability) та вкрай допоміжною, тому виокремлена концептуальна метафора містить позивну конотацію.

В американському публіцистичному дискурсі трапляються також й образні метафори, що вербалізують концепт LANGUAGE.

Наприклад, концептуальну метафору МОВА – ІНСТРУМЕНТ, яка містить нейтральну конотацію можна простежити в таких реченнях:

As ever, language is a vehicle that divides as well as unites us (TIME, 2022);

Language is also key to sustainability (The Conversation, 05.07.2022);

Zamenhof wondered – and I do too – whether violence itself might be less common if a neutral language could help people bridge their divides (The Conversation, 25.07.2022).

У реченні *As ever, language is a vehicle that divides as well as unites us* (TIME, 27.07.2022) концептуальна метафора об'єктивується завдяки виразу *language is a vehicle* (мова – це механізм/інструмент). Використання в цьому реченні лексеми *vehicle* вказує на те, що мова розглядається як засіб чи інструмент, який може сприяти розподілу або об'єднанню. У цьому контексті лексема *vehicle* також може сприйматися як певна аналогія до засобу, що транспортує чиїсь ідеї, погляди або ж впливає на сприйняття речей. Відображено це в онтологічній метафорі, де мова розглядається як щось, що може впливати на нас, як засіб комунікації та взаємодії.

Отже, у поданому висловленні мова представлена як інструмент, що може мати як позитивний, так і негативний вплив на спілкування та взаєморозуміння між людьми.

У реченні *Language is also key to sustainability* (The Conversation, 05.07.2022) концептуальна метафора МОВА – ІНСТРУМЕНТ вербалізується завдяки лексемі *key* (ключ), що вказує на можливість мови забезпечувати стійкість чи стабільність, стати основним засобом їхнього досягнення. Якщо висловлюватися образно, то мова може «відкрити двері до стабільності». Тобто згідно з текстом, мова є важливим інструментом для досягнення та

забезпечення стабільності у комунікації, адже створює усі можливості для цього.

У фрагменті з публіцистичного тексту *Zamenhof wondered – and I do too – whether violence itself might be less common if a neutral **language** could help people **bridge their divides*** (The Conversation, 25.07.2022) концептуальна метафора **МОВА – ІНСТРУМЕНТ** формується завдяки використанню дієслова *bridge* (з'єднувати, зменшувати відстань між чимось). З контексту простежуємо думку автора про те, що потенційно нейтральна, спільна мова може слугувати дієвим інструментом для того, щоб об'єднувати людей, котрі мають суттєві відмінності. Отже, мова – це інструмент для налагодження комунікації та зменшення розбіжностей між людьми.

В американському публіцистичному дискурсі, мову подано також слугує як інструмент переконання:

*Wealthy entrepreneurs like Musk **try to convince us with their words** that everything is possible* (The Conversation, 01.12.2022) .

Концептуальна метафора **МОВА – ЗАСІБ ПЕРЕКОНАННЯ** має мовну репрезентацію у формі вислову: ***try to convince us with their words*** (намагаються переконати нас словами). Досліджуваний концепт у цьому прикладі виражений синонімічним відповідником *words* (слова), що заступає лексему *language* (мова). Тобто словами можна переконати людей виконувати певні дії або, наприклад, змусити вірити, що все можливо зробити (*that everything is possible*), як зазначено в аналізованому фрагменті.

У досліджуваних текстах натрапляємо на речення, де представлено образну концептуальну метафору **МОВА – ЗАПОРУКА ОСВІЧЕНОСТІ ТА РОЗВИТКУ**:

Language skills are the cornerstone of literacy and educational development (The Conversation, 14.02.2022).

Вона виражена такими мовними одиницями, як *language skills* (мовні навички/знання мови), *cornerstone of literacy and educational development* (основа освіченості та розвитку). У згаданому контексті мова постає як важливий

чинник, який сприяє освітньому процесові, здобуттю знань та розвитку. Отже, схарактеризована концептуальна метафора містить позитивну конотацію.

Натрапляємо на випадки, коли мова може сприйматися як джерело конфлікту:

*Unfortunately, **conflicts over language** are common around the world* (The Conversation, 25.07.2022).

Концептуальна метафора **МОВА – ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТУ** вербалізується за допомогою виразу *conflicts over language* (*конфлікти, що виникають через мову*). Як зазначено в контексті, ця проблема є поширеною в світі, тобто йдеться не про унікальну ситуацію, а про типове явище. Факт того, що мова може спричиняти конфліктні ситуації робить концептуальну метафору **МОВА – ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТУ** тією, що відображає негативну конотацію.

В одному з публіцистичних текстів простежуємо ідею того, що мова надихає людей встановлювати емоційний зв'язок:

*It (language) also **inspires** us to make emotional connections* (The Conversation, 01.12.2022) .

Наявна концептуальна метафора **МОВА – ДЖЕРЕЛО НАТХНЕННЯ** вербалізується предикатом *надихати* (*to inspire*), який вказує на те, що мова є важливою не тільки в прагматичному сенсі, як інструмент комунікації, а також як і психологічний, духовний елемент єднання, що сприяє емоційній прив'язаності. У цьому контексті образна метафора відображає позитивну конотацію.

Звичайно, як і в українській публіцистиці, натрапляємо на випадки, коли в одному контексті наявні декілька концептуальних метафор, хоча в проаналізованому матеріалі ми натрапили на один приклад такого вживання:

*Language is a **valuable resource** that migrants **bring** to Australia, and Australia should use its linguistic diversity wisely to build a truly multicultural society* (The Conversation, 27.07.2022).

В наведеному фрагменті виокремлюємо метафори **МОВА – ЦІННИЙ РЕСУРС** та **МОВА – ПРЕДМЕТ**. На початку речення наявне експліцитне

вираження образної метафори, що ілюструє потрактування мови як цінного ресурсу (*valuable resource*), який має високу цінність, тому можемо констатувати реалізацію концептуальної метафори **МОВА – ЦІННИЙ РЕСУРС**, котру ідентифікуємо як образну. З контексту також бачимо, що в реченні наявна концептуальна метафора **МОВА – ПРЕДМЕТ**. Її виражено онтологічною метафорою, адже мова об'єктивується завдяки використанні дієслова *приносити* (*to bring*), тобто мова – це предмет чи річ, яку *приносять мігранти до Австралії* (*language ... that migrants bring to Australia*).

Отже, приклад містить дві концептуальні метафори **МОВА – ЦІННИЙ РЕСУРС** та **МОВА – ПРЕДМЕТ**. Перша має виразну позитивну конотацію, адже фокусується на значущості мови, а друга містить радше нейтральну конотацію, бо вказує лише на матеріалізації мови, співвідношення її з фізичним предметом.

Отже, у результаті аналізу виокремлюємо такі концептуальні метафори: **МОВА – ПРЕДМЕТ**, **МОВА – ІСТОТА**, **МОВА – РЕСУРС**, **МОВА – ПЕРЕШКОДА**, **МОВА – ЛЮДИНА В НЕБЕЗПЕЦІ**, **МОВА – ТКАНИНА**, **МОВА – ІНСТРУМЕНТ**, **МОВА – ЗАСІБ ПЕРЕКОНАННЯ**, **МОВА – ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТУ**, **МОВА – ДЖЕРЕЛО НАТХНЕННЯ**, **МОВА – ЗАПОРУКА ОСВІЧЕНОСТІ ТА РОЗВИТКУ**.

Таблиця репрезентує співвідношення використання різних типів засобів вербалізації концептуальних метафор:

Засіб вираження	Концептуальні метафори (загальна кількість)	Відсоткове співвідношення
Конвенційні метафори	МОВА – ІСТОТА (3), МОВА – ПРЕДМЕТ (3), МОВА – ПЕРЕШКОДА (2), МОВА – ЛЮДИНА В НЕБЕЗПЕЦІ, МОВА – РЕСУРС, МОВА –	61%

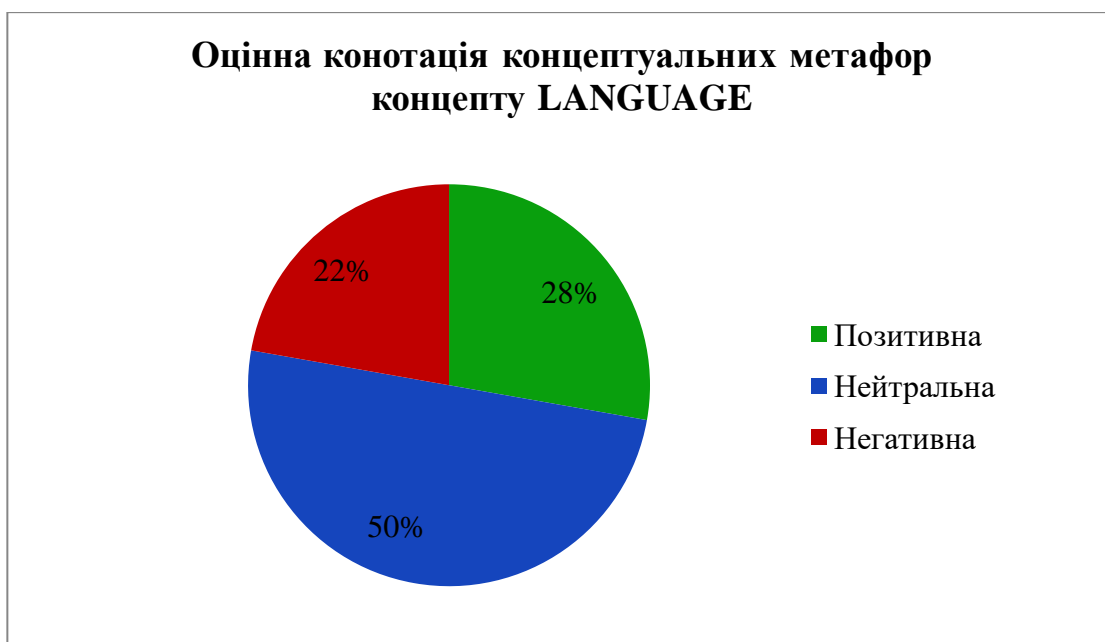
	ТКАНИНА.	
Образні метафори	МОВА – ІНСТРУМЕНТ (3), МОВА – ЗАСІБ ПЕРЕКОНАННЯ, МОВА – ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТУ, МОВА – ДЖЕРЕЛО НАТХНЕННЯ, МОВА – ЗАПОРУКА ОСВІЧЕНОСТІ ТА РОЗВИТКУ.	39%
Порівняння	–	–

Найбільша кількість виокремлених концептуальних метафор належить до групи конвенційних, вони формують 61% від загальної кількості засобів вербалізації. Другою за чисельністю є група образних метафор, які становлять 39%. У ході аналізу не натрапляли на порівняння, які б формували концептуальні метафори.

З-поміж конвенційних метафор найбільш уживаними в аналізованих текстах є онтологічні: **МОВА – ПРЕДМЕТ**, **МОВА – ІСТОТА**, **МОВА – РЕСУРС**, **МОВА – ПЕРЕШКОДА**, **МОВА – ЛЮДИНА В НЕБЕЗПЕЦІ**. Хоча у межах цього різновиду метафор виокремлюємо лише одну структурну: **МОВА – ТКАНИНА**.

Більшість концептуальних метафор містять переважно нейтральну конотацію (50%).

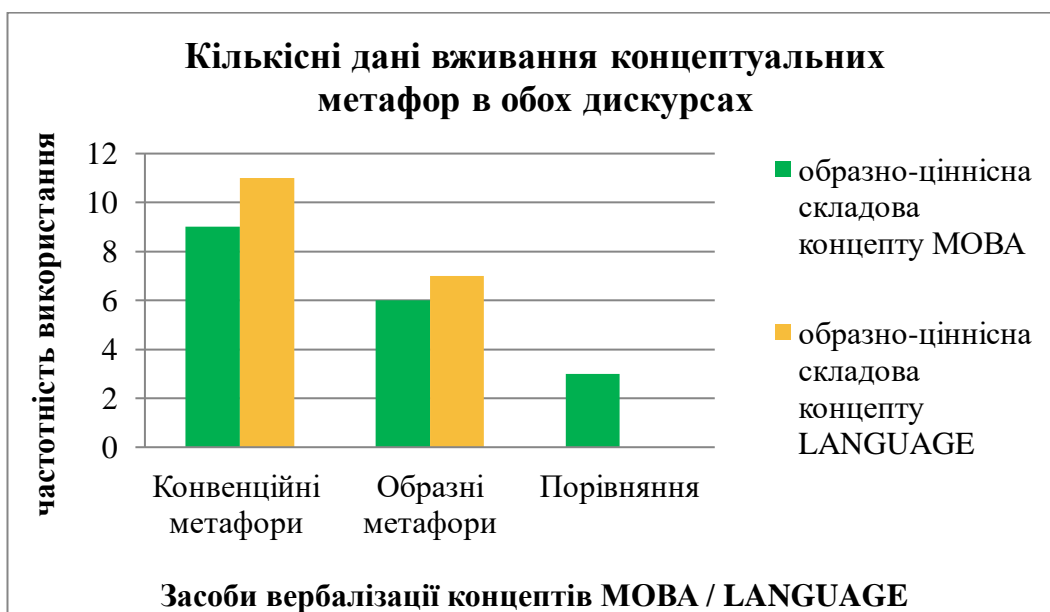
3.3. Порівняння образно-ціннісних складників концептів **МОВА / LANGUAGE**

Порівняльний аналіз образно-ціннісних складників концептів **МОВА** в українській публіцистиці й **LANGUAGE** в американській доводить, що вони мають більше відмінностей, аніж спільних рис.

Концепт МОВА	Концепт LANGUAGE	Концепти МОВА/LANGUAGE
МОВА – ПРОСТІР ,	МОВА – ПЕРЕШКОДА ,	МОВА – ІСТОТА ,
МОВА – ЖЕРТВА ,	МОВА – ЛЮДИНА В	МОВА – ПРЕДМЕТ .
МОВА – ЖЕРТВА	НЕБЕЗПЕЦІ , МОВА –	

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ, МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ, МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ, МОВА – ЦІННА РІЧ, МОВА – СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ. МОВА – ЗБРОЯ, МОВА – ДЗЕРКАЛО, МОВА – ДІМ.	РЕСУРС, МОВА – ІНСТРУМЕНТ, МОВА – ЗАСІБ ПЕРЕКОНАННЯ, МОВА – ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТУ, МОВА – ДЖЕРЕЛО НАТХНЕННЯ, МОВА – ЗАПОРУКА ОСВІЧЕНОСТІ ТА РОЗВИТКУ.	

Виокремлені концептуальні метафори МОВА – ІСТОТА та МОВА – ПРЕДМЕТ, які виражені онтологічними метафорами, є єдиною точкою дотику аналізованих концептів. Звісно, вони займають великий обсяг (нараховано 12 вживань у різних дискурсивних фрагментах), але вони також є універсальними та звичними для будь-якої мови, тому і формують образну основу обох концептів.

У межах виокремлених концептуальних метафор простежуємо, що обидва публіцистичних дискурси мають переважну кількість онтологічних метафор, але серед них наявні також структурні (МОВА – ТКАНИНА – в американській публіцистиці, МОВА – ПРОСТІР – в українській). У

публіцистичних текстах обох дискурсів відсутні випадки формування концептуальної метафори орієнтаційної.

Для українського публіцистичного дискурсу характерне вживання порівнянь, які є основою для виокремлення концептуальних метафор: **МОВА – ЗБРОЯ**, **МОВА – ДЗЕРКАЛО**, **МОВА – ДІМ**. В американській публіцистиці таких випадків не зафіксовано.

Загалом, аналіз концептуальних метафор допомагає зрозуміти основні відмінності у сприйнятті концептів **МОВА / LANGUAGE**. У межах української публіцистики мова – це доволі різнобічне явище, що є переважно позитивно-оцінним. Для української лінгвоспільноти характерними є концептуальні метафори, що відображають сприйняття мови як цінності, засобу захисту, зброї, маркера ідентифікації та символу ідентичності. Іноді мова – це матеріальний об'єкт, який можна переносити, брати собою чи відібрати в когось силою. Крім того, навіть трапляються випадки, коли мова порівнюється з жертвою переслідувань. Безперечно, таке осмислення мови зумовлене колоніальним минулим української нації, а також когнітивними трансформаціями, які відбулися після початку повномасштабної війни – мова постала насамперед як засіб захисту та символ боротьби.

Для американської публіцистики мова – це елемент комунікації, вона є тим інструментом, який слугує для передавання інформації, налагодження зв'язку між людьми, а також для провадження професійної діяльності, що репрезентують такі концептуальні метафори: **МОВА – РЕСУРС**, **МОВА – ІНСТРУМЕНТ**, **МОВА – ЗАСІБ ПЕРЕКОНАННЯ**, **МОВА – ЗАПОРУКА ОСВІЧЕНОСТІ ТА РОЗВИТКУ** та **МОВА – ДЖЕРЕЛО НАТХНЕННЯ**. Таке потрактування відображає прагматичний підхід до мови, що дає змогу зрозуміти, чому при виокремленні концептуальних метафор, ми отримали найбільший відсоток нейтральної конотації стосовно мови.

Іноді мова може спричиняти конфлікти (**МОВА – ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТУ**) чи просто бути перешкодою (**МОВА – ПЕРЕШКОДА**), яку необхідно подолати, що знов підводить нас до ідеї про те, що мову треба

обережно та ефективно використовувати для комунікативних потреб. Такі випадки демонструють негативну конотацію, але їх набагато менше.

Отже, можемо стверджувати, що істотні розбіжності свідчать про різні акценти в когнітивному сприйнятті мови в межах відповідних лінгвокультур.

Концепт *МОВА* має особливі компоненти у складі, які сформувалися в свідомості українців впродовж тривалого часу, коли українська мова була zagrożеною, перебувала під прямими заборонами або витіснялася панівною в російській імперії та СРСР російською мовою. На сприйняття мови істотний вплив мало повномаштабне вторгнення, яке по суті є спробою імперії відновити контроль над втраченими територіями і народом. Колоніальна за своєю природою війна росії проти України посилює емоційне ставлення українців до рідної мови. Тому наразі в українській лінгвоспільноті мова – це засіб захисту та ідентифікації, зброя, цінна річ та символ нації загалом.

Американській лінгвоспільноті такі риси не притаманні. Можливо, це зумовлено тим фактором, що США – мультикультурна країна, де використання англійської як державної має тривалу традицію, хоч вона не є мовою корінного населення. Для американців мова є засобом комунікації, інструментом та ресурсом, що демонструє більш утилітарне та практичне бачення мови.

Висновки до розділу 3

Образно-ціннісний складник передає найбільшу кількість виняткових ознак, які властиві концепту. Завдяки його дослідженню, ми маємо змогу віднайти важливі когнітивні та культурні складові елементи аналізованого концепту, закладені у свідомості конкретної лінгвоспільноти. Зазначений складник концепту є більш динамічним, ніж поняттєвий, тому виконавши дослідження на матеріалі української та американської публіцистики, ми змогли простежити сучасне сприйняття аналізованих концептів у межах обох лінгвоспільнот. Вербалізацію образно-ціннісного складника кожного концепту аналізуємо залучивши теорію концептуальної метафори Дж. Лакоффа та

М. Джонсона [43]. У межах цієї теорії концептуальні метафори ґрунтуються на основі конвенційних (онтологічних, структурних та орієнтаційних) та образних метафор.

Концепт **МОВА** охоплює широкий перелік концептуальних метафор, які формують образно-ціннісну складову, вказуючи на домінантні образи та асоціації до мови, що виникають у свідомості українців. Вочевидь, широкомасштабне вторгнення мало значний вплив на сприйняття такого важливого для українців концепту, як **МОВА**, що спричинило появу таких концептуальних метафор **МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ**, **МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ**, **МОВА – СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ**, **МОВА – ЗБРОЯ** тощо. Помітно, що концептуальні метафори відображають також і вплив історичних передумов функціонування мови, адже вона тривалий час була заборонена внаслідок колоніальної політики російської імперії, що супроводжувалося обмеженнями щодо використання української в сферах освіти, науки та культури тощо, а також знищенням українських діячів культури та науки. У результаті цього виникають такі метафори як **МОВА – ЖЕРТВА** та **МОВА – ЖЕРСТВА ПЕРЕСЛІДУВАНЬ**. Проаналізовані в українському публіцистичному дискурсі концептуальні метафори здебільшого мають позитивне оцінне значення, що вказує на важливе місце мови в свідомості українців.

Концепт **LANGUAGE** охоплює широкий спектр концептуальних метафор, що вказують на функціонування мови як універсального засобу спілкування. В американському публіцистичному дискурсі мова є інструментом комунікації (**МОВА - ІНСТРУМЕНТ**), ресурсом (**МОВА – РЕСУРС**), тканиною (**МОВА – ТКАНИНА**), котру «підшивають» під потреби комунікантів, тому концепт **LANGUAGE** містить концептуальні метафори, які відображають практичне потрактування мови. Характерними є метафори, що вербалізують мову як елемент, що може стати на заваді ефективній комунікації (**МОВА – ПЕРЕШКОДА**, **МОВА – ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТУ**), такі метафори

відображають негативну конотацію. Більшість виокремлених метафор передає нейтральну оцінку мови, що вкотре підтверджує її утилітарний статус в американському суспільстві.

При порівнянні образно-ціннісного складника концептів *MOVA / LANGUAGE* виокремлено низку доміантних метафор, які формують образ мови в публіцистичному дискурсі обох лінгвокультур. Виявлено різну оцінну конотацію когнітивних метафор: в українській публіцистиці – здебільшого позитивна, а в американській – переважно нейтральна. Встановлено, що для української публіцистики характерними є концептуальні метафори *МОВА – ЦІННА РІЧ*, *МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ*, *МОВА – ЗБРОЯ*. Мову репрезентовано як цінність, засіб захисту або зброю, а також як матеріальний об'єкт, який можна переносити, брати з собою чи відібрати в когось силою. Таке осмислення мови зумовлене колоніальним минулим української нації, а також когнітивними трансформаціями, які відбулися після початку повномасштабної війни – мова постала насамперед як засіб захисту та символ боротьби. Натомість в американських джерелах переважають концептуальні метафори *МОВА – ІНСТРУМЕНТ*, *МОВА – ПРЕДМЕТ*, *МОВА – ЗАСІБ ПЕРЕКОНАННЯ*, крізь призму яких мову потрактовують як матеріальний об'єкт та інструмент, що слугує ключовим елементом для вдалої комунікації. Такі розбіжності свідчать про різні акценти в когнітивному сприйнятті мови в межах відповідних лінгвокультур.

ВИСНОВКИ

Дослідження концептів MOBA / LANGUAGE дає змогу простежити тісний взаємозв'язок мови, культури та мислення, а вербалізація цих концептів допомагає з'ясувати її значущість для української та американської спільнот, розкрити сутність мови, зумовлену зв'язками з історичним минулим нації та сучасними тенденціями.

Розгляд теоретичного підґрунтя вивчення концептів в сучасному мовознавстві дав змогу виокремити основні підходи до їх потрактування: логікофілософський, психолінгвістичний, літературокультурний, когнітивний, лінгвокультурологічний, лінгвосемантичний, власне лінгвістичний тощо. Розбіжність у потрактуванні спричиняє появу різноманітних типологій, які не обмежуються однаковою кількістю класифікаційних ознак концептів, з-поміж яких називають статичність та динамічність, варіативність / інваріантність, дискурсивну зумовленість і вмотивованість, комплексність, наявність поняттєвих, образних та ціннісних складників тощо.

Оскільки концепт є багатоплановим ментальним утворенням, то в сучасному мовознавстві досі не існує універсального підходу до його вивчення, адже дослідження залежить від лінгвістичних напрямів, у межах яких вчені працюють над розробкою методології: лінгвокультурологія, когнітивна семантика, когнітивна лінгвістика, теорія дискурсу чи квантитативна лінгвістика. Найбільш доцільним є залучення комплексного концептуального аналізу, який дозволяє виокремити вербальні засоби репрезентації концепту, простежити особливості змістового наповнення і дізнатися, яку аксіологічну вагу він має для кожної лінгвоспільноти. Для цього залучають низку таких методів: дефініційно-компонентний аналіз, структурно-семантичний аналіз, когнітивно-семантичний аналіз та компаративний аналіз.

Значна кількість сучасних праць про концепти MOBA / LANGUAGE засвідчує важливість таких досліджень, адже вербалізація згаданих концептів стосується різних сфер людського буття, відображає політичні, соціокультурні,

глобальні зміни в суспільстві. Дослідження зазначених концептів у компаративному аспекті дає змогу також простежити функції, які виконує мова в певній лінгвоспільноті та різницю у сприйнятті цього явища на психоемоційному, когнітивному чи прагматичному рівнях.

Поняттєвий складник концептів *MOBA / LANGUAGE* має складну семантичну будову. Він формує фундамент для розвитку концепту. На основі дефініційно-компонентного аналізу виявлено ядерні та периферійні тлумачення *MOBI / LANGUAGE* та виокремлено їх лексико-семантичні варіанти. Проведено аналіз синонімів для виявлення диференційних ознак концепту, а залучення фразеологічних словників дало змогу виявити культурні та когнітивні відмінності у сприйнятті мови.

В українській мові ядерною поняттєвою ознакою є *мова – засіб спілкування* (охоплює когнітивну здібність формулювати думки, та виражати емоції та почуття), а в англійській мові превалює ознака *мова – система знаків, звуків та символів* (відображає розуміння мови як певної структури). Синонімічні ряди демонструють, що концепт *MOBA* охоплює також соціальні й територіальні аспекти функціонування мови, тоді як концепт *LANGUAGE* має більш універсальний характер.

Образно-ціннісний складник концептів *MOBA/ LANGUAGE* містить низку ознак, що відображають когнітивні та культурні особливості сприйняття мови у різних лінгвоспільнотах. Теорія концептуальної метафори слугує підґрунтям для виокремлення метафоричних образів, що закладені в зазначеному складникові концептів *MOBA / LANGUAGE*. Найбільшу кількість концептуальних метафор в обох дискурсах вербалізовано конвенційними метафорами: онтологічного типу *MOBA – ІСТОТА*, *MOBA – ПРЕДМЕТ*, *MOBA – ЖЕРТВА* та структурного, зокрема *MOBA – ПРОСТІР* (українська публіцистика), *MOBA – ТКАНИНА* (американська публіцистика).

Компаративний аналіз образно-ціннісних складників концептів *MOBA / LANGUAGE* засвідчив, що вони мають суттєві відмінності. Водночас, незважаючи на виявлену своєрідність, концепти *MOBA / LANGUAGE* мають і

спільні концептуальні метафори, які об'єктивують мову як предмет, який можна переміщувати та порахувати, а також як істоту, яка еволюціонує та має здатність виконувати різноманітні дії.

Вербалізація образно-ціннісного складника концепту **МОВА** насамперед відображає особливе ставлення української мовоспільноти до державної мови, що закріпилося у свідомості українців з роками утисків та заборон рідної мови за колоніальної політики російської імперії у минулому і продовження цієї ж політики сьогодні, з провадженням військової агресії проти України. Повномасштабне вторгнення посилює емоційне ставлення українців до мови, тому образно-ціннісні складники концепту є дуже промовистими, що засвідчують виокремлені на матеріалі публіцистики концептуальні метафори: **МОВА – СИМВОЛ ІДЕНТИЧНОСТІ**, **МОВА – ЗАСІБ ЗАХИСТУ**, **МОВА – ЦІННА РІЧ**, **МОВА – СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ**, **МОВА – ЗБРОЯ**.

Таке потрактування мови не відповідає поглядам американської лінгвоспільноти, яка має інший перелік домінуючих ознак, що формують образно-ціннісну складову концепту **LANGUAGE**. В американській публіцистиці мова є інструментом комунікації, предметом, ресурсом – всім, що слугує прагматичному використанню мови. Імовірно, таке сприйняття мови зумовлено історією США, де англійську, яка не є мовою корінного населення, використовують усі. Крім того, американці є багатокультурною спільнотою, що формувалася на основі мігрантів, які прибували до материкової Америки, тому англійська мова потрактовується як засіб, що дає змогу передусім комунікувати (**МОВА – ІНСТРУМЕНТ**, **МОВА – РЕСУРС**), переконувати (**МОВА – ЗАСІБ ПЕРЕКОНАННЯ**), навчатися та розвиватися (**МОВА – ЗАПОРУКА ОСВІЧЕНОСТІ ТА РОЗВИТКУ**), що відображає більш прагматичне бачення мови, позбавлене емоційного нашарування, якщо порівнювати його зі сприйняттям мови українською лінгвоспільнотою.

Перспективним є вивчення досліджуваних концептів на матеріалі більшої кількості публіцистичних текстів різного характеру за значний проміжок часу,

що вможливить всебічний аналіз концептів *MOBA / LANGUAGE* в динаміці, з урахуванням впливу різноманітних позамовних чинників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веремчук, Е. О. Фразеологічні засоби вербалізації концепту DIGNITY в англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2020. Вип. 45(2). С. 53–56.
2. Воробйова І. А. Концепт «мова» в англійській пареміології. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія : Філологічні науки. 2013. Кн. 4. С. 22–25.
3. Гайдеггер М. Дорогою до мови. – Львів : Літопис, 2007. 232 с.
4. Глуховцева І. Я., Глуховцева К. Д. Мова – націєтворчий код народу : монографія. Полтава: ДЗ «ЛНУ імені Т. Шевченка», 2023. 240 с.
5. Голик С. В. Компонентний аналіз лексеми-імені концепту OLD AGE. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31(70), № 3(1). С. 102–107.
6. Голікова Н., Тараненко К. Концепт «рідна мова» у свідомості українців. *Психолінгвістика*. 2022. Вип. 32. С. 106–127.
7. Джеріх О. «Концепт» у сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології: поняття та структура. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2018. Вип. 35–36. С. 61–69.
8. Єсипенко Н. Г. Базові англосаксонські лінгвокультурні концепти: когнітивний та квантитативний підходи (на матеріалі англосаксонських творів XVIII – XX століть): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці. 2012. 399с.
9. Загнітко А. П. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 12–21.
10. Заньковська Г. Д. Методи дослідження концептів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2015. Вип. 19. С. 102–104.

11. Заремська І. Вербалізація концепту «мова» в публіцистичних творах Ліни Костенко. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2012. Вип. 4. С. 103–109.
12. Ковалюк (Ярич) М. В. Актуалізація концепту LANGUAGE в сучасному англійськомовному публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
13. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе концепт. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 67–79.
14. Лінгвософія українських текстів ХХІ століття: колективна монографія. [Автори: С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, А. Ю. Ганжа, Т. А. Коць, Г. М. Сюта. Відп. Ред. С. Я. Єрмоленко]. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. 530 с.
15. Маленко О. О. До генези образу-концепту «рідна мова» : естетика романтизму. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Збірник наукових праць. Вип. 3: До 175-річчя НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2009. С. 59–58.
16. Мартинюк А. Лінгвістична концептологія: методологічні платформи, методики аналізу, перспективи розвитку. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки* Серія : Філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 23. С. 81–88.
17. Мороз О. Концепт «рідна мова» у художньому дискурсі Дмитра Павличка. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, Т. 6. С. 28 – 35.
18. Мунтян Л. Дефініційний аналіз як початковий етап концептуального аналізу. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2018. Вип. 36. С. 109–111.

19. Мунтян Л. Концептуальний аналіз та методи дослідження вербалізованих концептів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 103–105.
20. Ніжнік Л. Концептуальна метафора для опису концепту СУМНІВ. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25, т. 2. С. 12–17.
21. Панфілов М. П. Концепт МОВА як об'єкт художньої рецепції тексту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2010. Вип. 29. С. 203–207.
22. Пліс В. П. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Закарпатські філологічні студії: науковий журнал*. Ужгород: Гельветика, 2019. Вип. 9. С. 115–119.
23. Плотнікова Н. Антропоцентризм у сучасному мовознавстві. *Мовознавство*. 2005. С. 23–35.
24. Полюжин М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*. 2009. Вип. 121. С. 80–89.
25. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 331 с.
26. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
27. Слободян М.В. Методика концептуального аналізу у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Мовознавство*. 2009. Вип. 17. С. 105–115.
28. Смаглій В. М. Сектор МОВА у номінативному полі комплексного концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH. *Записки з романо-германської філології*. 2022. Вип. 1. С. 119–124.

29. Українка Л. Вибране. Поезії. Поєми. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1977. 637 с.
30. Фанагей Т. М. Концептуальний аналіз слів LANGUE та MOBA у французькій та українській лінгвокультурах. *Нова філологія : збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. № 77. С. 61–68.
31. Фанагей Т. М. Особливості лексикалізації когнітивних ознак концептів “LANGUE”, «MOBA», «ЯЗЫК» у французькій, українській та російській лінгвокультурах. *Південний архів. Філологічні науки*. 2021. Вип. 86. С. 116–124.
32. Черненко О. Концепт MOBA як національна духовна цінність у поезіях В. Бойка. *Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2022. Вип. 9. С. 100–107.
33. Шевченко О. М. Поняття концепту в сучасній перекладознавчій парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2021. № 48 том 4. С. 128–131.
34. Ярич (Ковалюк) М. В. Домени профілювання концепту Language/Мова. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. 2015. № 4. С. 104–108.
35. Ярич (Ковалюк) М. В. Пуризм як одна зі сфер вираження концепту LANGUAGE/MOBA. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія : Сучасні тенденції розвитку мов. 2015. Вип. 13. С. 253–259.
36. Ястремська Т. Картина світу і концепт: проблема (пере)осмислення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2020. Вип. 33. С. 394–410.

37. Cortazzi M., Jin L. Metaphorical Conceptualizations of Language: Networks of Meanings and Meta-functions. *International Journal of Education and Literacy Studies*. №. 9. 2021. P. 2–14.
38. Croft W., Cruse D. *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press, 2004. P. 24–25.
39. Fillmore C. Frame semantics. *The Linguistic Society of Korea (ed.), Linguistics in the Morning Calm*. 1982 . P. 111–137.
40. Hartmann S. *Metaphorische Grenzgänge: Die wissenschaftliche Metapher im linguistischen Diskurs. Politik der Metapher: Königshausen & Neumann*, 2015. S. 157–172.
41. Hetmański M. Cognitive-methodological functions of metaphors. *ARGUMENT: Biannual Philosophical Journal*. 2021. T. 11. №. 1. C. 93–109.
42. Kövecses Z. *Extended conceptual metaphor theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 196 p.
43. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago Press, 2003. 224 p.
44. Lakoff, G., & Johnson, M. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books, 1999. 640 p.
45. Langacker R. W. *Foundation of cognitive grammar*. Standford : SUP, 1987. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. 516 p.
46. Langacker R.W. Introduction to Concept, Image, and Symbol. *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. 2006. Vol. 34. P. 29–67.
47. Li X., Lu D. Conceptual metaphors and image construction of China in the space probe reports of China Daily: a social cognitive approach. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. P. 1–10.

48. Lowe, I. Domain Theory in Language. 2008. P. 1–43.
Access: <https://www.diu.edu/documents/gialens/Vol2-2/Lowe-Domain-Theory-in-Lang.pdf>
49. Smith M. Conceptual structures in language production. Psychology Press. 2013. P. 331–374.
50. Wierzbicka A. Semantic complexity: Conceptual primitives and the principle of substitutability. Theoretical Linguistics, 1991. Vol. 17(1–3), P. 75–97.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

51. Академічний тлумачний словник: Словник української мови в 11 томах. Том 4. 1973. С. 768–769.
52. Великий тлумачний словник сучасної української мови / автор, керівник проекту і гол. редактор В. Т. Бусел. — Київ, Ірпінь: ВТФ Перун. 2001, 2005.
53. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. С. 129–131.
54. Словник української мови : у 20 т. URL: (дата звернення: 24.03.25)
55. Вусик О. С. Словник українських синонімів: за ред. А. М. Поповського. — Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2012. 568 с.
56. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. — К. : Освіта, 1998. 224 с.
57. Cambridge Dictionary Online. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (date of access 10.03.25).
58. Collins English Dictionary. Glasgow : HarperCollins Publishers, 1999. 871 p.
59. English Dictionary & Thesaurus: Geddes & Grosset. Glasgow: Gresham Publishing, 2008. 1021p.
60. Marriam-Webster Dictionary Online. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (date of access 05.03.25).

61. Random House Kernerman Webster's College Dictionary online. URL: https://archive.org/details/isbn_9780375407413/page/743/mode/2up?view=theater (date of access 23.01.25).
66. Spears, Richard A. McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. New York: McGraw-Hill, 2005.
67. The American Heritage Dictionary of the English Language. URL: <https://archive.org/details/the-american-heritage-dictionary-of-the-english-language-third-edition-1st-august-1992/page/n4075/mode/2up?view=theater> (date of access 14.02.25)

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

68. Український тиждень. URL: https://www.pravda.com.ua/news/date_01012022/ (дата звернення: 07.04.25).
69. Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/news/date_01012022/ (дата звернення: 22.04.25).
70. The Conversation. URL: <https://theconversation.com/us> (date of access: 06.02.25).
71. TIME. URL: <https://time.com/> (date of access: 23.04.25).

ДОДАТКИ

Додаток А

Дефініції до лексеми-імені концепту **МОВА**

Дефініція	Джерело (словник)
Здатність людини говорити, висловлювати свої думки.	Великий тлумачний словник (Бузел), Академічний тлумачний словник (11 т.), Словник української мови в 20 томах, Словник лінгвістичних термінів.
Сукупність загальноприйнятих у межах суспільства звукових, словесних і граматичних засобів для формування і формулювання мислення та спілкування.	Великий тлумачний словник (Бузел), Академічний тлумачний словник (11 т.), Словник української мови в 20 томах.
Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити.	Великий тлумачний словник (Бузел), Академічний тлумачний словник (11 т.), Словник української мови в 20 томах.
Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови.	Великий тлумачний словник (Бузел), Академічний тлумачний словник (11 т.), Словник української мови в 20 томах.
Публічний виступ на певну тему; промова.	Великий тлумачний словник (Бузел), Академічний тлумачний словник (11 т.), Словник української мови в 20 томах.
Те, що виражає собою яку-небудь думку, що може бути засобом спілкування.	Великий тлумачний словник (Бузел), Академічний тлумачний словник (11 т.), Словник української мови в 20

	томах.
Природна або штучна знакова система для передачі інформації.	Великий тлумачний словник.
Будь-яка мовна система, що відтворює одну з функцій природної мови або функціонує як її заміник.	Словник лінгвістичних термінів.
Те саме, що стиль.	Словник лінгвістичних термінів.

Додаток Б

Дефініції до лексеми-імені концепту LANGUAGE

Дефініції	Джерело (словник)
Communication of thoughts and feelings through a system of arbitrary signals, such as voice sounds, gestures, or written symbols.	American Heritage Dictionary
A system including its rules for combining its components, such as words.	American Heritage Dictionary
A system as used by a nation, people, or other distinct community; often contrasted with dialect.	American Heritage Dictionary
A system of signs, symbols, gestures, or rules used in communicating (e.g., the language of algebra).	American Heritage Dictionary, Random House Webster's
Computers: A system of symbols and rules used for communication with or between computers.	American Heritage Dictionary, Random House Webster's, Collins English Dictionary
Body language; kinesics.	American Heritage Dictionary
The special vocabulary and usages of a scientific, professional, or other group.	American Heritage Dictionary, Random House Webster's, Collins English Dictionary
A characteristic style of speech or writing.	American Heritage Dictionary, Random House Webster's, Collins English Dictionary
A particular manner of verbal expression.	American Heritage Dictionary, Random House Webster's
The means of communication used by	American Heritage Dictionary, Random

animals.	House Webster's, Collins English Dictionary
Verbal communication as a subject of study.	American Heritage Dictionary
The wording of a legal document or statute as distinct from the spirit.	American Heritage Dictionary

Додаток В

Фразеологічне наповнення концепту **МОВА**

Лексико-семантична група	Фразеологічні одиниці
Засіб комунікації	вести мову; зводити (звести) мову; мова йде (йшла, мовиться, мовилася) про кого;
Здатність говорити	до мови приходити; зав'язало (перепинило) мову; мова не мовилася; відбирати/віднімати (відібрати/відняти) мову;
Засіб порозуміння	знаходити/знайти спільну мову з кимось; мову знаходити з ким; говорити різними мовами;
Джерело конфлікту	не може (не могло) бути (й) мови про що; мовою перебити; не даватися на мову;
Вираз емоційного стану	на мові стати з ким; мова коротка в кого з ким; не до мови;
Елемент прихованого змісту	езопівська (езопова) мова.

Додаток Г

Фразеологічне наповнення концепту LANGUAGE

Лексико-семантична група	Фразеологічні одиниці
Засіб порозуміння	speak/talk the same language; speak someone's language;
Чіткий виклад думок	in plain language; put something into a plain language; in so many words;
Експресивність висловлення	use foul language; use strong language; language that would fry bacon.

АНОТАЦІЯ

Магістерської роботи

Тема: «Концепти MOBA / LANGUAGE в українській і американській публіцистиці»

Автор: Гищак Анастасія Ярославівна

Науковий керівник: Доктор філологічних наук, професор, Ясакова Н. Ю.

Захищена « ___ » _____ 2025 р.

Короткий зміст роботи:

У магістерській роботі встановлено особливості вербалізації концептів MOBA/LANGUAGE в українській і американській публіцистиці.

Схарактеризовано природу концепту як об'єкта лінгвістичних досліджень, розглянуто методологію вивчення концептів, узагальнено результати попередніх досліджень концептів MOBA / LANGUAGE.

На матеріалі лексикографічних джерел виокремлено поняттєві складники концептів MOBA / LANGUAGE та здійснено порівняльний аналіз встановлених елементів. Із застосуванням теорії концептуальної метафори проаналізовано образно-ціннісні складники концептів MOBA / LANGUAGE, представлені в українській та американській публіцистиці. Встановлено спільні та відмінні риси образно-ціннісних складників концептів MOBA / LANGUAGE.

Ключові слова: концепт MOBA, концепт LANGUAGE, поняттєвий складник концепту, образно-оцінний складник концепту, публіцистика, концептуальна метафора, компаративний аналіз концептів.